

הקונגרס הארכיאולוגי ה-49 בישראל

יום חמישי, ה' בניסן התשפ"ה, 3 באפריל 2025

הקרייה הלאומית לארכיאולוגיה על שם ג'יי וג'יני שוטנשטיין, קריית המוזיאונים, נחמן אביגד 1, ירושלים

תקצירי הרצאות של

הקונגרס הארכיאולוגי

ה-49 בישראל

הקונגרס הארכיאולוגי ה-49 בישראל

יום חמישי, ה' בניסן התשפ"ה, 3 באפריל 2025

הקרייה הלאומית לארכיאולוגיה על שם ג"י וג'ני שוטנשטיין, קריית המוזיאונים, נחמן אביגד 1, ירושלים

קומה - 3 אודיטוריום

חפירות ארוכות טווח יו"ר: נורמה פרנקלין (אוניברסיטת חיפה; מכון אולברייט לארכאולוגיה)

תוצאות ארבע שנות חפירה ביישוב הכלקוליתי ביבנה: כפר גדול-ממדים במישור החוף - יניר מילבסקי (רשות העתיקות); המועצה הלאומית למחקר ארגוני, המכון הגרמני לארכיאולוגיה, ברלין), גאיה צ'קוני (רשות העתיקות), ברוך יוזפובסקי (רשות העתיקות), פבלו בצר (רשות העתיקות) ודניאל וורגה (רשות העתיקות)

תל בורנה: סיכום 15 עונות חפירה - איציק שי (אוניברסיטת אריאל בשומרון)

בקעת תמנע במשך הארוך (longue durée): שינויים מרחביים ודפוסי פעילות של אתרי הפקת נחושת מהתקופה הניאוליתית ועד התקופה המוסלמית הקדומה - אשחר גיחון (אוניברסיטת תל אביב) וארז בן יוסף (אוניברסיטת תל אביב)

שבע שנות חפירה בחניון גבעתי והמרכז הנווד של ירושלים מתקופת הברזל לתקופה הרומית - יובל גדות (אוניברסיטת תל אביב), יפתח שלו (רשות העתיקות) ואפרת בוצר (אוניברסיטת בר אילן)

בית צידה/יוליאס - מכפר לפוליס למנזר: שבע עונות חפירה בבית הבק - מרדכי אביעם (המכללה האקדמית כנרת)

חורבת חושם: על מבני ציבור ומשמעותם - מעיין חמד (רשות העתיקות), אריאל שתייל (רשות העתיקות), דני בן-עיון (רשות העתיקות) ויצחק פז (רשות העתיקות)

תוצאות ארבע שנות חפירה בישוב הכלקוליטי ביבנה: כפר גדול-מימדים במישור החוף

יניר מילבסקי (רשות העתיקות; המועצה הלאומית למחקר ארגנטינה, המכון הגרמני לארכאולוגיה, ברלין),
גאיה צ'יקוני (רשות העתיקות), **ברוך יוזפובסקי** (רשות העתיקות), **פבלו בצר** (רשות העתיקות) **ודניאל**
וורגה (רשות העתיקות)

**Results of Four Years of Excavation at the Chalcolithic Settlement of Yavneh:
A Large Village on the Coastal Plain**

Ianir Milevski (Israel Antiquities Authority; National Research Council, Argentina; German Archaeological Institute, Berlin), **Gaia Cecconi** (Israel Antiquities Authority), **Baruch Yuzefovsky** (Israel Antiquities Authority), **Pablo Betzer** (Israel Antiquities Authority) and **Daniel Varga** (Israel Antiquities Authority)

חפירות המגה פרויקט ביבנה מזרח הניבו תוצאה בלתי צפויה: חשיפת כפר מהתקופה הכלקוליטית המאוחרת (התרבות הע'סולית) בשוליים הדרומיים של תל יבנה, כ-600 מטרים ממערב לנחל שורק. האתר משתרע על פני כ-7.5 דונם, והוא מחולק לשני אזורים. האזור הצפון-מזרחי מורכב ממתחם עמוס מבנים, בהם התגלו עדויות לקיומן של מלאכות שונות. האזור הדרום-מערבי הכיל לפחות שני מבנים גדולים, ייתכן מבני ציבור ומתקנים מסוגים שונים. חלק מהממצא מצביע על קשרים עם אזורים אחרים לרבות הגולן, עבר הירדן ומצריים. קשרים אלה מחייבים דיון מחודש על מאפייני התרבות הע'סוליה בדרום הלבנט בכלל ובאזור החוף בפרט.

תל בורנה: סיכום 15 עונות חפירה

איציק שי (אוניברסיטת אריאל בשומרון)

A Summary of 15 Seasons of Excavation at Tel Burna

Itzick Shai (Ariel University)

תל בורנה ממוקם בשפלת יהודה על גדתו הצפונית של נחל גוברין. היישוב באתר החל בתקופת הברונזה הקדומה ושתי תקופות השיא ביישוב היו הברונזה המאוחרת והברזל ב'. חשיבותו של האתר נעוצה במיקומו. זוהי גבעה מרכזית ושולטת על סביבתה הקרובה ומפסגתה נשקף במערב מישור החוף הדרומי מאשדוד ועד עזה וכלפי מזרח ניתן לראות את דרום הרי חברון. במהלך 15 עונות עבודת השדה שנערכו בתל בורנה, נחשפו שכבות יישוב שכאמור מייצגות את שתי תקופות השיא של ההתיישבות בתל. הצעות לזיהוי האתר עם לבנה המקראית הועלו כבר בתחילת המחקר המודרני, ולדעתנו, החפירות באתר מחזקות הצעה זו.

בהרצאה זו אציג את עיקרי הממצאים ואת תרומתם של החפירות בתל בורנה להבנה מעמיקה של תהליכים חברתיים, כלכליים ויישוביים באזור השפלה. הדברים יתייחסו לשתי התקופות העיקריות בהן התגלו ממצאים. מתקופת הברונזה המאוחרת נתמקד בגודל היישוב, קשרי המסחר, ומנהגי הפולחן הכנעניים וההשפעות הזרות. בתקופת הברזל ב' נעמוד על השינויים בתוכנית היישוב ובכלכלת היישוב, נאפיין את התרבות החומרית של תושבי האתר, וכיצד אלו מושפעים וקשורים לאירועים גיאוגרפיים בשפלה בפרט ובארץ-ישראל בכלל.

בקעת תמנע במשך הארוך (longue durée): שינויים מרחביים ודפוסי פעילות של אתרי הפקת נחושת מהתקופה הניאוליתית ועד התקופה המוסלמית הקדומה

אשחר גיחון (אוניברסיטת תל אביב) וארז בן יוסף (אוניברסיטת תל אביב)

Timna Valley in the Longue-Durée: Spatial Changes and Activity Patterns in the Copper Production Sites from the Neolithic to the Early Islamic Period

Eshchar Gichon (Tel Aviv University) and Erez Ben Yossef (Tel Aviv University)

בקעת תמנע שבדרום הערבה היא אחד מאזורי כריית הנחושת העתיקים השמורים ביותר בעולם עם עדויות ארכאולוגיות לניצול מרבצי הנחושת במשך כ-8000 שנה. המחקר הנוכחי מתמקד בניתוח המשך הארוך (longue-durée) של אתרי כריית והפקת הנחושת בתוך בקעת תמנע וסביבתה. בהתבסס על נתונים ארכאולוגיים חדשים שנאספו ונותחו על ידי משלחת בקעת תמנע מטעם אוניברסיטת תל אביב (Central Timna Valley Project) ועל סקירת נתוני הסקרים והחפירות של משלחת הערבה (בנו רותנברג) וצוותים אחרים, המחקר הנוכחי מספק תובנות חדשות על הפריסה המרחבית של האתרים הארכאולוגיים, מהתקופה הניאוליתית ועד לסוף האלף הראשון לספירה. המחקר מתבסס על מסד נתונים מקיף שמכיל כיום מעל 300 אתרים, שמחציתם התגלו ותועדו לראשונה על ידי המשלחת בשנים האחרונות. הניתוח המרחבי התבצע במערכת מידע גיאוגרפית (GIS או מ"ג) של חברת Esri. בעזרת המ"ג, הפרויקט מייצר מפות ומודלים עדכניים אשר מסייעים להמחיש את השינויים שהתבצעו במרחב, כולל מיקום האתרים לפי סוגם, ניתוח שדה ראייה, אנאליזות למיקום דרכים ועוד. המחקר מבקש לבחון כיצד הסביבה הטבעית והמצב הגיאופוליטי השפיעו על שינויים אלה, כבסיס לדין במגוון נושאים, כגון מיקומה של הנחושת בתמנע במסחר הקדום לאורך התקופות, אופן ארגון הפעילות האנושית לניצול משאבי טבע בתנאי קיצון (כמו הצחיחות של הערבה) ועוד.

שבע שנות חפירה בחניון גבעתי והמרכז הנודד של ירושלים מתקופת הברזל לתקופה הרומית
יובל גדות (אוניברסיטת תל אביב), יפתח שלו (רשות העתיקות) ואפרת בוצר (אוניברסיטת בר אילן)
Seven Years of Excavations at Giv'ati Parking Lot and the City's Shifting Center
between the Iron Age and the Roman Period

Yuval Gadot (Tel Aviv University), **Yiftah Shalev** (Israel Antiquities Authority)
and **Efrat Bocher** (Bar Ilan University)

חפירות המשלחת המשולבת של רשות העתיקות ואוניברסיטת תל-אביב בחניון גבעתי החלו בשנת 2017 ונמשכות מאז ברצף לאורך כל השנה למעט רגעי משבר כגון הקורונה או ראשית מלחמת חרבות ברזל. בחפירות הקודמות באתר נחשף רצף שכבות שראשיתו תקופת הברזל 2 וסופו התקופה העבאסית. חפירות בן עמי וצ'חנבץ אף השיגו חשיפה רחבה של חלקי העיר בין המאה הראשונה לפנה"ס למאה ה-11 לספירה. בזכות זאת החפירות המחודשות התמקדו בעיקר בהבנת תקופות היישוב הקדום בירושלים: משינויים שנעשו בסלע הטבעי דרך תקופות הברזל, הפרסי וההלניסטי. לשם כך נבחרו מספר שטחים שבהם אפשר היה להעמיק מבלי לפגוע בשרידים משמעותיים מאוחרים יותר. תוצאות החפירה מלמדות על השינויים ההדרגתיים בגודלה ועוצמתה של העיר מתקופה לתקופה, על כך שמרכזה של העיר נדד לאורך מאות שנים מראש הגבעה הדרומית-מזרחית מערבה, זמן מסוים הפך ערוץ הטירופיאון לציר החיים המרכזי בעיר. בהרצאה נסכם את תרומת החפירה לשאלות מרכזיות בתולדות ירושלים בכל אחת מהתקופות שנחקרו, נשתף בתוצאות שנת החפירות האחרונה, נמחיש את חשיבות העבודה הבין מוסדית ונתמודד עם שאלות של חפירה ארוכת טווח במרחב שנחפר בעבר ונועד לביקורי קהל.

בית צידה/יוליאס – מכפר לפוליס למנזר: שבע עונות חפירה בבית הבק

מרדכי אביעם (המכללה האקדמית כנרת)

Bethsaida/Julias – from Village to Polis to Monastery:

Seven Seasons of Excavation at Bet HaBek

Mordechai Aviam (Kinneret College)

עד לפני שבע שנים היה הזיהוי המקובל לבית צידה/יוליאס באתר א-תל בפארק הירדן. החפירות שלנו באתר בית הבק הוכיחו כמעט מעל לכל ספק כי הזיהוי הנכון הוא באתר בית הבק (אל עראג').

במהלך שבע עונות חפירה חשפנו את ראשיתו של הכפר בשלהי המאה הב' לפנה"ס, עד לנטישה במאה הג' לספירה. יש בידינו גם עדויות מצומצמות בשלב זה על קיומו של בית מרחץ רומי גדול ומעוטר. בית המרחץ מעיד על תרבות עירונית המתאימה לתיאורו של בן-מתתיהו על כך שהורדוס פיליפוס שידרג את הכפר לדרגת פוליס וקרא לה יוליאס. כמאה שנים לאחר נטישת בית צידה/יוליאס, הוקם במקום אתר מקודש נוצרי, ממנו חשפנו מנזר וכנסייה (בה כתובת המוקשת לפטרוס). לפי תיאורו של הנוסע וויליבאלד מהמאה הח' לספירה, היתה במקום כנסייה המוקדשת לפטרוס ולאנדריאס ילידי המקום.

חורבת חושם: על מבני ציבור ומשמעותם

מעין חמד (רשות העתיקות), אריאל שתיל (רשות העתיקות), דני בן-עיון (רשות העתיקות)
ואיציק פז (רשות העתיקות)

Ḥorvat Ḥusham: On Public Buildings and Their Implication

Maayan Hemed (Israel Antiquities Authority), **Ariel Shatil** (Israel Antiquities Authority),
Danny BenAyun (Israel Antiquities Authority) and **Itzik Paz** (Israel Antiquities Authority)

האופק הקדום של תקופת הברונזה הקדומה 1ב' (EB IB1) הוא כר פורה לחקר ראשית העירוניות בכנען. בדרום הארץ אופק זה מאופיין במסורת קרמית מובהקת (ערני C) שאפשר להבחין בה מקרב מסורות אזוריות אחרות בדרום הלבנט. מן הממצאים הארכאולוגיים של התקופה משתקפים שינויים חברתיים ועליה במורכבות החברתית.

בשלוש השנים האחרונות נחפר ונחשף יישוב מתקופה זו בחורבת חושם, הממוקמת בשפלת יהודה, בקרבת העיר בית שמש. תוצאות החפירות כוללות כמה מאפיינים ייחודיים, ביניהם מבנים רבים ומגוונים, כבשני חרס, שטחי תעשייה ומתקני אחסון. כל אלה מצביעים על ישות פוליטית-חברתית ששגשגה ביישוב בסוף האלף הרביעי לפנה"ס.

תוכנית היישוב מצביעה על אזור שככל הנראה שימש מתחם ציבורי, שבו נמצאו מבנים עם עדויות לפולחן, ריכוז עודפי ייצור וצורת בנייה שונה מהנהוג בשאר חלקי היישוב. במתחם ציבורי זה, על שלל מאפייניו, משתקפת המורכבות החברתית של האוכלוסייה וייתכן שאפשר להבחין בתהליך של מיסוד הפולחן הציבורי באתר. התחקות אחר מאפיינים אלה מעלה נוהגים תרבותיים פונקציונליים שמשקפים את השלבים המוקדמים של העיור בחבל ארץ זה.

הקונגרס הארכיאולוגי ה־49 בישראל

יום חמישי, ה' בניסן התשפ"ה, 3 באפריל 2025

הקרייה הלאומית לארכיאולוגיה על שם ג'יי וג'יני שוטנשטיין, קריית המוזיאונים, נחמן אביגד 1, ירושלים

קומה - 5 כיתת סדנה

ארכאולוגיה ניסויית יו"ר: ינון שבטיאל (המכללה האקדמית צפת)

"חתימה משלהן": זיהוי קהילות ידע בעיטורי חרסים - מחקר ארכאולוגי חישובי־ניסויי - ארז רודר (אוניברסיטת תל אביב)

רפליקה של ספינה בת 2400 שנה וחקר נתיבי שיט עתיקים - דיויד גל (אוניברסיטת חיפה)

ציפוי של כלי אבן־קרטון יהודיים: מחקר ארכאולוגי ניסויית בתהליך - הלן דהן (אוניברסיטת אריאל בשומרון) ויונתן אדלר (אוניברסיטת אריאל בשומרון)

ארכאולוגיה ניסויית עם סירי בישול - ליאה טראמר פרדו (אוניברסיטת אריאל בשומרון)

טכנולוגיית הנרות הללו (ארכאולוגיה ניסויית) - יהושע (ישו) דריי (המכללה האקדמית כנרת)

להרגיש בבית: שחזור אדריכלי־ארכאולוגי של מתחם מגורים ירמוכי - רועי לירן (רשות העתיקות), אנה אייריך־רוז (רשות העתיקות), עינת עמבר־ערמון

(רשות העתיקות) וענבר קטלב (אוניברסיטת חיפה; מוזיאון התרבות הירמוכית)

"חתימה משלהן": זיהוי קהילות ידע בעיטורי חרסים – מחקר ארכאולוגי חישובי-ניסויי

ארז רודר (אוניברסיטת תל אביב)

**Personal Signatures: Identifying Knowledge Communities through Pottery
Decorations – Combining Experimental Archaeology with Digital Imagery**

Erez Ruder (Tel Aviv University)

עיטורים על-גבי חרסים אוצרים מידע חשוב על ההקשר התרבותי, המרחבי והסגנוני בעולם הקדום. העיטורים לרוב נחקרים על-פי מאפיינים אמנותיים, כגון סוג, וצורה ואינם נחקרים כטכנולוגיה המשקפת מעגלי ידע ולמידה. החיפוש אחר שיטת עבודה אישית ותרבותית במחקר הארכאולוגי הוא מורכב, משום שאלמנטים דקורטיביים אינם מייצגים 'רגע' ספציפי בזמן. בנוסף, אנו חסרים במידע אודות בעלי המלאכה שעיטרו את הממצאים. על-מנת ליצור בסיס מחקרי חדשני העוסק בסוגיה זו, פנה המחקר הנוכחי לגישה ניסויית בשילוב עם טכנולוגיה של ראייה ממוחשבת, המאפשרת מציאת מאפיינים מדידים של פעולות האמן המסתכמות לכדי סגנון.

במסגרת המחקר התבקשו שתי קבוצות של אמנים. יות, המשתייכות לאסכולות אמנותיות מובהקות, ליצור עיטור גאומטרי פשוט בעל אופי מחזורי, כדוגמת זיג-זג וספירלות, הנפוצים בממצא הארכאולוגי, לפי פרוטוקול ניסויי קפדני. שתי האסכולות המרכזיות במחקר זה הן מסורתיות בהעברת הידע שלהן. האחת היא של נזירות ממנזר בית ג'ימאל, והשנייה היא של ארמנים מהעיר העתיקה בירושלים. לכל אחת מהקבוצות מסורת ייחודית רב-דורית של עיטור חרסים.

תוצאות המחקר מראות כי ניתן להבחין באופן די מובהק בין הקבוצות והאסכולות השונות. כמו כן מצביעות על מאפיינים אינדיבידואליים בתוך הקבוצות. לתוצאות חשיבות רבה מפני שהן פותחות צוהר לתובנות חדשות על מיקומן של קבוצות או אסכולות אומנותיות בזמן ובמרחב על-פי מאפיינים ייחודיים של סגנון, אופן העברת הידע, סדר פעולות הייצור (Chaîne Opératoire) והתפתחות סגנונות.

רפליקה של ספינה בת 2400 שנה וחקר נתיבי שיט עתיקים

דיויד גל (אוניברסיטת חיפה)

Replica of a 2400 Year Old Ship and Ancient Sailing Routes

David Gal (University of Haifa)

לפני עשור, יעקב כהנוב ז"ל, הוביל את פרויקט בניית הרפליקה לספינה יוונית אשר נטרפה בחוף מעגן מיכאל בשלהי המאה החמישית לפנה"ס. אחת משאלות המחקר הייתה "כיצד ספינות אלה חזרו מהלבנט ליוון?" כך נולד מחקר כמותי לחקר נתיבי שיט עתיקים. התובנות, אשר לאורן נבנה מודל למדידת ניידות שיט אפשרית, כללו הכרה שהספינות העתיקות מוגבלות בשיט במעלה הרוח וזקוקות להזדמנויות בהן נושבות רוחות אוהדות מגזרה אחורית. בנוסף, נמצא שלא ניתן לנתח שיט באמצעות נתוני רוח קלימטולוגים, מאחר והם ברזולוציה עיתית נמוכה, ומעלימים את כל מאפייני השונות שברוח; שונות שחיונית לניידות שיט.

המודל מבצע אלפי הפלגות סימולטיביות בכל נתיב היסטורי בעל עניין, זאת תוך שימוש במדגם מטאורולוגי גדול (15 שנים) ברזולוציה שעתית. עיבוד סטטיסטי של תוצאות ההפלגות יוצר סט עשיר של מדדי ניידות שיט אפשרית על בסיס חודשי. השיט הניסויי ברפליקה שרטט את יכולות ומגבלות השיט של הספינה ושל הספנים העתיקים, ובכך העשיר את המודל הכמותי. תוצאות המחקר נבחנו בשיט ניסויי מישראל לקפריסין ובחזרה.

מדדי ניידות השיט כוללים בין היתר: הסתברות חודשית לשיט מוצלח בכל נתיב; משך השיט הצפוי; זמן המתנה צפוי לקבלת רוח אוהדת; ונתוני ים ורוח בנתיב. המודל בחן עד היום מעל 1000 מקטעי נתיבים תוך הרצת מעל 5 מיליון סימולציות. נתוני הפלט מהווים אטלס ניידות ימית ותורמים למחקרים בעלי רכיב של קשר ימי. תוצרי המודל מתפרסמים במאגר ידע פתוח.

ציפוי של כלי אבן־קרטון יהודיים: מחקר ארכאולוגיה ניסויית בתהליך

הלן דהן (אוניברסיטת אריאל בשומרון) ויונתן אדלר (אוניברסיטת אריאל בשומרון)

Coating of Jewish Chalk Vessels: An Experimental Archaeology Study in Progress

Helene Dahan (Ariel University) and Yonatan Adler (Ariel University)

בשלהי ימי הבית השני, הופיעה באתרי יישוב יהודיים משפחה ייחודית של כלי שולחן ואגירה עשויים מאבן קרטון. מקובל לחשוב שהשימוש בכלים אלו קשור להקפדה על דיני טומאה וטהרה של התורה. במחקר כמעט ולא נידונה העובדה שחומר זה אינו שמיש עם אוכל או נוזלים ללא טיפול מקדים: (1) הקרטון נקבובי מאד ולכן סופג נוזלים; (2) קרטון בהיותו בסיסי תוסס בבואו במגע עם חומצה; (3) קרטון הוא אבקתי ומזהם את הנוזלים והאוכל שאיתם הוא בא במגע. סביר להניח שהטיפול כלל ציפוי כלשהו בחומר אורגני (שאינו עשוי לשרוד באקלים רגיל) שנועד לחסום את הנקבוביות של הקרטון ולטפל באבקתיות שלו. בהרצאה זו, נציג את התוכנית ואת השלבים הראשוניים של מחקר ארכאולוגי ניסויי שנועד לבדוק אפשרויות שונות לציפוי כלים אלו.

ארכאולוגיה ניסויית עם סירי בישול

ליאה טראמר פרדו (אוניברסיטת אריאל בשומרון)

Experimental Archeology with Cooking Pots

Leah Tramer Pardo (Ariel University)

סירי בישול הם אחד המרכיבים החשובים ביותר בתרבות החומרית בחפירות הארכאולוגיות. הם עוזרים לנו להבין היבטים חברתיים באמצעות הפונקציונליות של הכנת מזון. בשל תפקידם, סירי בישול דורשים תכונות טכניות מיוחדות. הם חייבים להיות עמידים בפני זעזועים תרמיים (שינויים מהירים בטמפרטורה) ולעמוד בחום גבוה במשך זמן רב. לחומר, לצורה ולגודל יש השפעה על יעילות ואיכות הבישול והמזון שמתבשל בהם.

המחקר מתבסס בעיקר על ארכאולוגיה ניסויית ובוחן את ההיבטים הטכנולוגיים של ייצור כלי בישול ביהודה בתקופת הברזל 2 (1000-586 לפנה"ס) תקופה של שינויים חברתיים, כלכליים והיסטוריים. המחקר הוא חלק ממחקר מקיף יותר של טכנולוגיה וטיפולוגיה של סירי בישול ביהודה בתקופת הברזל, הכולל ניתוח טיפולוגי, הקשרי, טכנולוגי וצורני של הכלים.

נבחנו קרקעות ממקורות שונים, למשל, טרה רוסה ולס. המחקר כולל בדיקת עמידות בפני זעזועים תרמיים, שימושים חוזרים ויעילות בישול. כמו כן, נבדקה ההשפעה של כמות וגודל החסמים.

ייצור כלי חרס הוא בדרך כלל טכניקה שמרנית מאוד, אולם בתקופת הברזל 2 נראה כי חל שינוי בייצור סירי בישול ובטכניקת המלאכה - בתקופה זו מופיעים סירי בישול קטנים ודקים יותר, נשאלת השאלה האם הדבר מעיד על תחילת השימוש באובניים בתקופה זו?

המחקר בוחן כיצד כלים משוכפלים עמדו בבישול מסורתי. כמו כן נבחנו עמידות הסירים בבישול חוזר וכן זמן הבישול ויעילותו.

טכנולוגיית הנרות הללו (ארכאולוגיה ניסויית)

יהושע (ישו) דריי (המכללה האקדמית כנרת)

The Technology of *Haneroth Halalou* (Experimental Archaeology)

Yehoshua (Yeshu) Dray (Kinneret College)

בחפירות הארכאולוגיות הנערכות בשנים האחרונות באתר שיחין שליד ציפורי, בניהולם של ג'יימס ר' סטריינג' (אוניברסיטת סמפורד אלבמה), מרדכי אביעם (המכללה האקדמית כנרת) וטום מק'ולה (סנטר קולג' קנטאקי), נחשפו שרידיהם של בית כנסת, מקווה טהרה, בתי מגורים, מתקנים, בורות מים, בתי קברות, ובין היתר גם עדויות ברורות לקיומו של מרכז ייצור נרות חרס מן התקופה הרומית. עדויות אלה, אשר יוצגו בהרצאה, כוללות אמצעי עבודה (תבניות), כבשן קרמיקה ופסולת ייצור מרובה.

התגלית הזו הביאה להערכה מחודשת של טכנולוגיית ייצור נרות חרס בתבניות, העלתה שאלות מחקר חדשות, והובילה לתובנות ולפיצוח סוד תהליך הייצור, וכן לעריכת ניסויים הלכה למעשה (עיצוב תבניות, ייצור נרות וצריפה בכבשן). שחזור תהליכי הייצור התמקד במשפחת הנרות הבולטת בממצאי שיחין שכונתה בעבר 'נרות הדרום הצפוניים' ומכונה כיום 'נרות שיחין', כאשר הצעה לכינוי חדש, התואם את אדריכלות הנר, הונחה לפתחם של חופרי האתר, ועל כך בהרצאה. נרות אלה, המתייחדים בנוסחת עיצובם, בעיטוריהם ובתקופת ייצורם המוגבלת לתקופה שבין המרידות (70-135 לספירה), יוצרו בתבניות עשויות אבן קרטון.

מחקר זה הינו שילוב של בחינת הצעות שחזור קודמות המקובלות במחקר נרות החרס, למידה קפדנית של הממצאים בשטח שכללה, בין השאר, דיגיטציה שאיפשרה הינדוס לאחור, ולבסוף בדיקת התנאים לעמידה בנוסחה החשובה של 'עלות מול תועלת' המחויבת כשעוסקים בטכנולוגיות.

להרגיש בבית: שחזור אדריכלי-ארכאולוגי של מתחם מגורים ירמוכי

רועי לירן (רשות העתיקות), אנה אייריך-רוז (רשות העתיקות), עינת עמבר-ערמון (רשות העתיקות)
וענבר קטלב (אוניברסיטת חיפה; מוזיאון התרבות הירמוכית)

Feeling at Home: An Architectural and Archaeological Reconstruction of a Yarmukian Residential Complex

Roy Liran (Israel Antiquities Authority), Anna Eirikh-Rose (Israel Antiquities Authority),
Einat Ambar-Armon (Israel Antiquities Authority) and Inbar Ktalav (University of Haifa;
The Museum of Yarmukian Culture)

אתרי ארץ-ישראל משמרים עדות לשינויים פיזיולוגיים ותרבותיים מכוננים בתולדות האנושות, אתר שער הגולן, שהוא אחד האתרים החשובים מהתקופה הניאוליתית, מייצג עדות חשובה לשינויים אלו, לרבות ראשית תכנון היישובים, השימוש בכלי חרס והתפתחות חברות חקלאיות. האתר מתייחד לא רק בגודלו אלא גם בתכנון המדוקדק לכאורה, בבתי חצר ובארכיטקטורה ציבורית (כולל רחובות), והוא שימש ככל הנראה מרכז אזורי לפעילויות כלכליות, חברתיות ודתיות.

פרויקט פעולת השחזור של אחד המבנים הירמוכיים מבוסס על עקרונות הארכיאולוגיה הניסויית, אשר במסגרתה נבדקו חומרים מקומיים, טכניקות בנייה ותהליכי עבודה קדומים, תוך התבססות על ממצאים ארכאולוגיים מהאתר ואתרים נוספים בני התקופה. במסגרת הפרויקט, נערך ניתוח אדריכלי והנדסי של מבנים ירמוכיים, שוחזרו שיטות בנייה קדומות על סמך ממצא ארכאולוגי ונבחנו עמידות חומרים וטכנולוגיות קדומות. תכנון השחזור התבסס על שילוב ידע מתחום הארכאולוגיה, האדריכלות, השימור ומדע החומרים. הבנייה המחודשת של "הבית הירמוכי" מתבצעת בליווי מקצועי, תוך שימוש בטכניקות בנייה עתיקות והשתתפות אקטיבית של מתנדבים ממגוון גילים בכלל חלקי הבנייה, כחלק מתהליך חינוכי וקהילתי. תהליך השחזור מתועד בשיטות מחקריות מגוונות, כולל פרוטוקולים, דוחות, מאמרים ויזום מחקרים. הפרויקט מדגים את הפוטנציאל של ארכיאולוגיה ניסויית ככלי רב-תחומי לשחזור שיטות בנייה קדומות, חקר טכנולוגיות עתיקות והבנת חיי היום-יום של תרבויות פרהיסטוריות. כמו כן, הוא ממחיש כיצד שילוב קהילה בארכאולוגיה ניסויית יכול להוות גשר בין מחקר מדעי לבין שימור והנגשת המורשת לקהל הרחב.

הקונגרס הארכיאולוגי ה־49 בישראל

יום חמישי, ה' בניסן התשפ"ה, 3 באפריל 2025

הקרייה הלאומית לארכיאולוגיה על שם ג'יי וג'יני שוטנשטיין, קריית המוזיאונים, נחמן אביגד 1, ירושלים

קומה - 5 כיתה רב-תכליתית

זהויות תרבותיות יו"ר: רחל בר־נתן (רשות העתיקות)

היבטים כרונולוגיים, מרחביים ותרבותיים בחקר המערך היישובי בשפלת יהודה בתקופת הברונזה הקדומה ב1 - יצחק פז (רשות העתיקות) וחי אשכנזי (רשות העתיקות)

נוכחות מצרית בשרון? מבט חדש מתל זרור - עופר נוה (אוניברסיטת תל אביב) ונעמה יהלום-מאק (האוניברסיטה העברית בירושלים)
פחווות מגידו במאה השישית לפנה"ס: עדויות חדשות מתל אל־בדוייה/חנתון - אסף קליימן (אוניברסיטת בן־גוריון בנגב), רון בארי (רשות העתיקות) ואנגליקה ברליונג (אוניברסיטת לייפציג)

המלך שרצה במזומן: יוזמה כלכלית־ממלכתית רחבת־היקף לקראת סוף ימי ממלכת ישראל - צבי לדרמן (חוקר עצמאי) ודוד עיטם (חוקר עצמאי)
כתובת קבורה נבטית חדשה מעבדת - עופר פוגורלסקי (האוניברסיטה העברית בירושלים) ואוהד אבודרהם (אוניברסיטת תל אביב)
המנהגים התרבותיים והכלכליים בתקופה האיסלמית בהר ציון, ירושלים - לינוי נאמדאר (אוניברסיטת תל אביב), ג'ניפר זימני (המכון הפרוטסטנטי לארכאולוגיה, ירושלים), עומרי לרנאו (אוניברסיטת חיפה), דיטר ווייוגר (המכון לארכיאולוגיה מקראית, אוניברסיטת ופרטל, ירושלים), יובל גדות (אוניברסיטת תל אביב) ולידר ספיר־חן (אוניברסיטת תל אביב)

היבטים כרונולוגיים, מרחביים ותרבותיים בחקר המערך היישובי בשפלת יהודה
בתקופת הברונזה הקדומה 1ב'

יצחק פז (רשות העתיקות) וחי אשכנזי (רשות העתיקות)

**Chronological, Cultural and Spatial Aspects in the Study of the Settlement System in
the Judean Shephelah during the EB IB Period**

Yitzhak Paz (Israel Antiquities Authority) and **Hai Ashkenazi** (Israel Antiquities Authority)

מחקרי העשורים האחרונים בשפלת יהודה מאפשרים לשחזר את מאפייני המערך היישובי בשפלת יהודה ואת התמורות שחלו בו במהלך תקופת הברונזה הקדומה. הרצאה זו מבוססת על נתוני עבודת השדה, חפירות וסקרים, ושילובם בתוכנת מג"מ שאפשרה את הניתוח המרחבי המפורט. בהרצאה זו נתמקד בשני מקבצי יישוב שהתקיימו בשפלה: באגן נחל שורק בדגש על אזור בית שמש; ולאורך נחל לכיש. מן הנתונים שנאספו במהלך הסקרים והחפירות של התקופה האחרונה עולה כי מערך יישובי אגן השורק הגיע לשיא פריחתו במהלך השלב הראשון של תקופת הב"ק 1ב', ואילו בשלבה השני של התקופה רוב היישובים ננטשו והמוקד היישובי עבר לעבר מרכז מישור החוף, אגן הירקון-איילון. לעומת זאת, יישובי נחל לכיש שמרו על המשכיות יחסית לאורך התקופה כולה.

את ההבדלים בהתנהגות מערכי היישוב ניתן להסביר בין היתר לאור ניתוח המבנה החברתי-פוליטי השונה בין שני מקבצי היישוב כמו גם ביחס לעליית הנוכחות המצרית לקראת סוף התקופה.

נוכחות מצרית בשרון? מבט חדש מתל זרור

עופר נוה (אוניברסיטת תל אביב) ונעמה יהלום-מאק (האוניברסיטה העברית בירושלים)

Egyptian Presence in the Sharon: A New Perspective from Tel Zeror

Ofer Naveh (Tel Aviv University) and **Naama Yahalom-Mack** (Hebrew University of Jerusalem)

עדויות טכסטואליות מלמדות על שלטון מצרי בכנען החל מימיו של תחותמס ה-III שהקים שורה של מרכזי שלטון על דרכים מרכזיות, בהם עזה, יפו ובית שאן. חיל המצב בבית שאן פיקח, בין היתר, על האדמות החקלאיות שהפקיעו המצרים בעמק יזרעאל. עדויות חומריות לנוכחות מצרית משמעותית מוכרות בעיקר מימי השושלות ה-י"ט וה-כ, ולמעט בית שאן, בעיקר מדרום לירקון.

תל זרור, שנחפר בשנות ה-60 ונשאר ברובו בלתי מפורסם, מציע הזדמנות ייחודית לחקור את הנוכחות המצרית באזור השרון. מיקומו האסטרטגי של האתר, בחצי הדרך בין יפו לתל בית שאן מדגיש את פוטנציאל תפקידו ברשת השלטון המצרי. באתר התגלו עדויות למבנה ציבורי גדול בנוי לבנים, תעשיית ברונזה, וכן מכלול כלי חרס בסגנון מצרי, לצד כלים מיובאים מקפריסין.

בהרצאה נציג את הממצאים הרלוונטיים לנוכחות מצרית במקום ונציע כי באתר התקיים בית מושל מצרי ולצידו תעשייה מטלורגית. נבחן את האפשרות שתל זרור שימש מעגנה על גדת נחל חדרה, שהייתה חיונית לתמיכה בפעילות האימפריה המצרית בצפון כנען.

פחוות מגידו במאה השישית לפנה"ס: עדויות חדשות מתל אל-בדווייה/חנתון

אסף קליימן (אוניברסיטת בן-גוריון בנגב), רון בארי (רשות העתיקות) ואנגליקה ברליונג (אוניברסיטת לייפציג)

**The Magidū Province in the Sixth Century BCE:
New Evidence from Tell el-Badawiya/Hannathon**

Assaf Kleiman (Ben Gurion University of the Negev), **Ron Be'eri** (Israel Antiquities University) and **Angelika Berlejung** (Leipzig University)

פחוות מגידו נוסדה בשלהי המאה השמינית לפנה"ס, ככל הנראה בימיו של סרגון השני, והשתרעה על שטחיה של ממלכת ישראל בעמקים, בגליל, ואולי גם בחוף הכרמל. מגידו, בירת הפחוות, נחשפה כמעט לחלוטין על ידי משלחת המכון המזרחני של אוניברסיטת שיקגו בראשית המאה ה-20. חפירות אלו חשפו את הקמתה של עיר מתוכננת בתכנית אורתוגונית, ארמונות בסגנון מסופוטמי ותרבות חומרית עשירה. על המתרחש בלב פחוות מגידו, לעומת זאת, כמעט ולא ידוע דבר. בחפירות חדשות שנערכו בתל אל-בדווייה/חנתון, שבמערב בקעת בית-נטופה, נחשפו עדויות חדשות לפעילות אנושית באתר בשלהי תקופת הברזל ובראשית התקופה הפרסית. בחינה ראשונית של מכלולי כלי החרס שתועדו בחפירות אלו מצביעה על שילוב ייחודי בין מסורות קרמיות מתקופת הברזל ומהתקופה הפרסית. בהרצאה נציג את המכלולים החדשים ונדון באפשרות שהם מייצגים את המסורות הקרמיות של התקופה הבבלית בצפון הארץ ובהשלכותיהם להבנת הפעילות האנושית בפחוות מגידו במאה השישית לפנה"ס.

המלך שרצה במזומן: יוזמה כלכלית-ממלכתית רחבת היקף לקראת סוף ימי ממלכת ישראל

צבי לדרמן (חוקר עצמאי) ודוד עיטם (חוקר עצמאי)

Q1a: Cash and Crop toward the End of the Israelite Monarchy

Zvi Lederman (Independent Scholar) and David Eitam (Independent Scholar)

שינוי מהותי בהתנהגות הכלכלית נראה לעיתים במערך צפוף של אתרי ייצור מרוכזים של תוצרת חקלאית עודפת. התוצרת מיועדת ליצירת ערך צבור, אשר יעודו מסחר ולא עבור צריכה עצמית-קיומית. שורה של אתרים אלה, בעלי מאפיינים מובהקים, נבנו כולם באותו השלב- המאה הח' לפנה"ס. זוהי בבירור נקודת מפנה – העדות הארכאולוגית מצביעה על מעבר חד מכלכלת קיום (Substantive Economy) לכלכלה "מכוונת רווח" (profit oriented) באמצעות גידול, עיבוד וייצור של מוצרים בני קיימא (cash crop) המיועדים לסחר לא-חליפי.

הזדמנות נדירה להבין את מערך הייצור המיוחד הזה ניתנה בעקבות חפירת אתר קלע אשר בדרום מערב השומרון. זהו אתר קטן הבנוי בסביבה קשוחה: טרשים גדולים, מחשופי גיר ודולומיט, מטליות קרקע מעטות. בניית אתרי ייצור כדוגמת קלע דורשת השקעה ראשונית גדולה ביותר (capital investment). ההשקעה העצומה נעשתה בהינף אחד: סיקול, בניית טרסות חקלאיות, בירוא צמחיה טבעית, הכנת דרכי גישה אל האתר, בניית קיר מגן להגנת הערך הצבור שנאסף בו, ומעל לכל – חציבת מתקני ההפקה לתוצרת חקלאית – גיתות ליין ולמעלה ו-29 בתי בד המופעלים על ידי מנוף ומשקלות. תכנית האתר מצביעה על תכנון ראשוני קפדני של השטח המבונה התחום בקיר המגן תוך יצירת אזורים ייעודיים (zoning) לייצור, לאחסון ומעט מבני מגורים. מתקני התעשייה מאפשרים חישוב כמויות תוצרת חקלאית של יין ושמן באלפי ליטרים כל עונה, שהן מכפלות גדולות לעומת חישוב תצרוכת מקומית של תושביו. הקמת אתרי ייצור אלה מעידה על יוזמה מרכזית ריכוזית בעלת יכולות ארגוניות רבות – הממלכה.

כתובת קבורה נבטית חדשה מעבדת

עופר פוגורלסקי (האוניברסיטה העברית בירושלים) ואוהד אבודרהם (אוניברסיטת תל אביב)

A New Nabataean Funerary Inscription from 'Avdat

Ofer Pogorelsky (Hebrew University of Jerusalem) and **Ohad Abudraham** (Tel Aviv University)

ההרצאה תעסוק בכתובת קבורה נבטית חדשה שהתגלתה בשימוש משני במחנה הצבא הרומי בעבדת שבנגב החפירה התנהלה בשנים 1999-2000, בניהולם של פטר פביאן וטלי אריקסון-גיני). הכתובת זוהתה לאחרונה במסגרת העבודה על כרך כתובות הנגב של פרויקט קורפוס הכתובות של ארץ-ישראל (CIIP). הכתובת, חקוקה על אבן גיר ונתונה בתוך 'טבלת אוזניים', מורכבת משתי שורות שהשתמרו באופן חלקי. הטקסט ששרד מזכיר את המילה קבר ואת שם האב של הנפטר. זוהי כתובת הקבורה הראשונה מסוגה שמתגלה בנגב ואחת הכתובות הנבטיות המרשימות שהתגלו בארץ. בהרצאה נסקור בקצרה את הכתובות הנבטיות שהתגלו בעבר בעבדת, נציג את הכתובת החדשה ונדון במאפייניה לאור מקבילות מפטרה ומקומות אחרים, ולבסוף נתייחס באופן כללי לקבורה הנבטית בעבדת.

המנהגים התרבותיים והכלכליים בתקופה האיסלמית בהר ציון, ירושלים

לינוי נאמדאר (אוניברסיטת תל אביב), ג'ניפר זימני (המכון הפרוטסטנטי לארכיאולוגיה, ירושלים),
עומרי לרנאו (אוניברסיטת חיפה), דיטר ויווגר (המכון לארכיאולוגיה מקראית אוניברסיטת וופרטל,
ירושלים), יובל גדות (אוניברסיטת תל אביב) ולידר ספיר-חן (אוניברסיטת תל אביב)

Identifying Cultural Habits and Economical Preferences in the Islamic Period at Mount Zion, Jerusalem

Linoy Namdar (Tel Aviv University), Jennifer Zimni (German Protestant Institute of
Archaeology, Jerusalem), Omri Lernau (Haifa University), Dieter Vieweger (Biblical-
Archaeological Institute, Bergische Universität Wuppertal), Yuval Gadot (Tel Aviv
University) and Lidar Sapir-Hen (Tel Aviv University)

מקורות ארכאולוגיים והיסטוריים מתארים באופן שונה את מהלך האירועים שהתרחשו במהלך הכיבוש המוסלמי של ירושלים. האם המעבר מהתקופה הביזנטית לתקופה המוסלמית היה אירוע קצר ודרמטי או תהליך ארוך ויציב? על מנת לבחון כיצד השפיע השלטון האיסלמי על הכלכלה ואורחות החיים בירושלים, מחקר זה יתמקד במכלול הפאונה של חפירות הר ציון (עונות 2018-2019) בשטח א. מהחפירות באתר זהו שתי תקופות מרכזיות: האומיית והממלוכית. היישוב האומיי נבנה על גבי שרידי מבנים מהתקופה הרומית, והוא חרב ברעידת אדמה במאה השמינית לספירה. מהתקופה הממלוכית התגלו תעלות ניקוז וטרסות חקלאיות, שהעידו על שינוי באופי האתר לאחר רעידת האדמה.

מחקר הפאונה כלל את ניתוח המינים השונים, ההרכב הדמוגרפי של העדרים והתפלגות העצמות והמינים בין חללי המגורים השונים באתר. תוצאות המחקר מעידות על תזונת יושבי האתר ויחסי המסחר עם אתרים אחרים במזרח התיכון. ניהול בעלי החיים וההעדפות התרבותיות של האוכלוסיה המקומית, מצביעים על כלכלה שהתבססה בעיקר על צאן, חזירים ודגים. מכיוון שהאתר היה ממוקם בתוך חומות ירושלים, המקומיים יכלו להשיג את אספקת הבשר שלהם מהשווקים המקומיים וייתכן שהיו מעורבים בחקלאות מחוץ לחומות. למרות השינויים בצורת האתר ובשלטון הכללי, זהות המקומיים נותרה כשהייתה לאורך כל התקופה המוסלמית, והעדפותיהם התזונתיות מעידות כי מדובר באוכלוסיה נוצרית עשירה.

הקונגרס הארכיאולוגי ה־49 בישראל

יום חמישי, ה' בניסן התשפ"ה, 3 באפריל 2025

הקרייה הלאומית לארכיאולוגיה על שם ג'יי וג'יני שוטנשטיין, קריית המוזיאונים, נחמן אביגד 1, ירושלים

קומה - 3 אודיטוריום

חידושים במחקר יו"ר: **ירדנה אלכסנדר** (רשות העתיקות)

יחס הזהב בתיאטרון הרומי ברחבי האימפריה בכלל ובארץ־ישראל בפרט: איך לא ראינו את זה קודם? - דב תמרקין (אוניברסיטת תל אביב)

הכנרת בתקופה הרומית: גורם חוסם או מחבר לנתיבים אזוריים - עופר שטיין (המכללה האקדמית כנרת)

מחקר ייצור היין בעמק שילה: תובנות ראשוניות על גת מהתקופה ההלניסטית המאוחרת/הרומית הקדומה בחורבת א־רפיד - טיפאני אוקלוק

(אוניברסיטת אריאל בשומרון), אלישיב דרורי (אוניברסיטת אריאל בשומרון) ואהרן טבגר (קמ"ט ארכיאולוגיה; אוניברסיטת אריאל בשומרון)

כרונולוגיית פחמן־14 ברזולוציה גבוהה של ירושלים בתקופת הברזל - יוהנה רגב (מכון ויצמן למדע)

נטישת הכפרים בהרי יהודה בסוף תקופת הברונזה הביניימית: רקע וסיבות אפשריות למשבר היישובי - הלנה רוט (אוניברסיטת תל אביב)

הבלתי מועדפים: הצייד האופורטוניסטי של היחמור הפרסי בתקופה הפליאוליתית התיכונה - מאיר אורבך (אוניברסיטת חיפה)

יחס הזהב בתיאטרון הרומי ברחבי האימפריה בכלל ובארץ-ישראל בפרט: איך לא ראינו את זה קודם?

דב תמרקין (אוניברסיטת תל אביב)

**The Golden Ratio in Roman Theatre throughout the Empire in General,
and in Israel in Particular: Why Haven't We Seen It Before?**

Dov Tamarkin (Tel Aviv University)

האדריכלות של תיאטראות הלניים ורומיים נדונה בהרחבה בספרות, ומחקרים רבים ניסו, ועדיין מנסים לנתח את הקשר בין מאפייני המבנה לאקוסטיקה המיוחדת של התיאטראות.

מידות שערכתי העלו תצפית שלא זוהתה או דווחה עד כה: פרופורציית המידות של תוכנית הקרקע (ground plan) של תיאטראות הלניים ורומיים רבים, תואמת את המספר 1.618, המכונה "יחס הזהב" או "חיתוך הזהב". תצפית זו מתגלה באופן עקבי בתיאטראות, שנבנו בכל המרחב היווני והרומי, החל מהמאות ה-4 לפנה"ס ועד המאה ה-4 לספירה.

צורות גאומטריות שהיחס בין צלעותיהן (למשל בין האורך והרוחב של מלבן) הוא יחס הזהב נחשבות לאסתטיות במיוחד, וכבר בתקופת הרנסאנס קיבל יחס זה את הכינוי "הפרופורציה האלוהית".

הרצאתי תציג באופן חזותי-גרפי את ההופעה של יחס הזהב בסדרה של תיאטראות, ובכלל זה בתיאטראות ארץ-ישראלים. זאת, תוך התייחסות למידות שהובאו בדוחות החפירה של אתרי התיאטרון בקיסריה, בית שאן, ציפורי ועוד.

יחד עם מאפיינים נוספים שהוצעו בעבר במחקר כתורמים לאקוסטיקה, אציע שיחס הזהב מהווה גורם חשוב, ואולי עיקרי בעיצוב האקוסטיקה של התיאטראות.

הכנרת בתקופה הרומית: גורם חוסם או מחבר לנתיבים אזוריים

עופר שטיין (המכללה האקדמית כנרת)

The Sea of Galilee in the Roman Period: Barrier or Connector for Regional Routes

Ofer Stein (Kinneret College)

בתקופה הרומית, האזור שסביב הכנרת חווה פריחה ושגשוג, אשר נבעו הן מהבנת ייחודיותו של האזור על ידי תושבי האזור והן מהשקעות אימפריאליות שהדגישו את חשיבותו האסטרטגית. בעוד שהייתה פעילות מסחרית מסוימת באזור בתקופה החשמונאית, המעורבות האימפריאלית התגברה משמעותית בתקופה הרומית. הדבר ניכר בהקמתה של טבריה כפוליס, בצמיחת הערים היפוס וגדרה, ובהרחבת פעילותן סביב האגם. מקורות היסטוריים, כגון יוסף בן מתתיהו וחז"ל, מספקים הצצה לתנועת כוחות צבאיים ולפעילות המסחרית בין המרכזיים האורבניים מסביב לכנרת, הן בתנועה היבשתית והן בתנועה הימית.

מתוך ממצא של אבן מיל שהתגלתה לאחרונה בבקעת גינוסר, עולה כי בתקופת הקיסר הדריאנוס התפתחה משמעותית רשת הכבישים האימפריאלית סביב הכנרת. רשת זו חיברה ארבע ערים סמוכות לים אל המערכת האימפריאלית המתרחבת, ושימשה תשתית חשובה למטרות צבאיות ולמטרות מסחריות. באותה תקופה, טבריה, היפוס וגדרה פיתחו נמלים עירוניים לחופי הים. נמלים אלו שיפרו את הסחר הימי ואת הקישוריות בין הערים שסביב האגם. מגדל הפכה למרכז סחר ימי בולט באזור, אשר מוצריו שווקו לחלקים שונים באימפריה הרומית. הפצתם היעילה של מוצרים אלו התאפשרה הודות לשילוב בין מערכת הכבישים האימפריאלית לתשתיות הימיות, אשר הדגימו את השילוב האפקטיבי בין נתיבי יבשה לים באזור.

בהרצאה זו אדגים כי אין זו רק התפתחות טבעית אלא השקעה אימפריאלית סביב לכנרת אשר אפשרה את הקישוריות על מנת להשתמש בימה וסביבתה לצרכי האימפריה.

**מחקר ייצור היין בעמק שילה: תובנות ראשוניות על גת
מהתקופה ההלניסטית המאוחרת/הרומית הקדומה בחורבת א-רפיד**

טיפאני אוקלוק (אוניברסיטת אריאל בשומרון), **אלישיב דרורי** (אוניברסיטת אריאל בשומרון) ו**אהרן טבגר**
(קמ"ט ארכאולוגיה; אוניברסיטת אריאל בשומרון)

**Exploring Ancient Wine Production in the Shiloh Valley: Preliminary Insights
on the Late Hellenistic/Early Roman Wine Press at Khirbet er-Rafid**

Tiffany Okaluk (Ariel University), **Elyashiv Drori** (Ariel University), and **Aharon Tavger**
(Staff Officer of Archaeology of the Civil Administration; Ariel University)

בחפירות ארכאולוגיות שבוצעו לאחרונה בחורבת א-רפיד שבעמק שילה, באזורי ההר של דרום השומרון, נחשפה גת שהייתה בשימוש בשלהי התקופה ההלניסטית ובראשית התקופה הרומית, המציעה תובנות חשובות לגבי שיטות ייצור יין עתיקות.

הגת בחורבת א-רפיד נחפרה במשך שתי עונות ונחשף בה משטח דריכה רבוע, בור איגום צמוד, גומחה קטנה חצובה לכתישת סיד או תבלינים ותעלת ניקוז חצובה בסלע האם. סביב הגת נתגלה קיר מאסיבי שנראה שנבנה בד בבד עם חציבת הגת. מיקום הגת, בשטח המשקיף על כרמים מודרניים, מעיד על המסורת השורשית של גידול גפנים באזור.

במהלך החפירה נלקחו דגימות רבות של סדימנט שנאספו ממשטח הדריכה ומבור האיגום. דגימות אלו עוברות בימים אלו ניתוח ארכאובוטני מקיף, בניסיון להתחקות אחר חרצני ענבים שעברו תהליך טבעי של התפחמות חלקית, כחלק ממחקר שחזור DNA של זני הגפן הקדומים. כמו כן נאספו בחפירה חלקים משכבת טיח שהתגלתה במשטח הדריכה ובבור האיגום, מתוך כוונה להשתמש בהם לתיארוך מדויק יותר של המכלול.

מהמחקר שנעשה עד כה ומהשוואות למבנים אחרים בשומרון ששימשו כחלק מתעשיית ייצור היין, נראה כי מדובר בטיפוס מיוחד של גתות שהתקיימו בתוך מבנים סגורים שאפשרו סביבה מבוקרת לתהליך ייצור היין. בהתבסס על נתונים אלו אנו משערים כי המשטח הרבוע בגת שימש לא רק משטח לריסוק הענבים, אלא גם מצע לתסיסה הראשונית של היין.

כרונולוגיית פחמן-14 ברזולוציה גבוהה של ירושלים בתקופת הברזל

יוהנה רגב (מכון ויצמן למדע)

High-Resolution Radiocarbon Chronology of Iron Age Jerusalem

Johanna Regev (Weizmann Institute of Science)

שיחזור הכרונולוגיה המוחלטת של ירושלים בזמן ששימשה בירת ממלכת יהודה הוא מאתגר ביותר, עקב אופייה הבנוי בצפיפות של העיר לאורך ההיסטוריה וצורה מישורית של עקום הכיול לפחמן 14 בתקופה זו (Hallstatt Plateau).

אנו מציגים 103 תאריכי פחמן 14 מהקשרים ארכאולוגיים שנבחרו בקפידה מחמישה שטחי חפירה בירושלים של תקופת הברזל, הקושרים בין ארכאולוגיה להיסטוריה המקראית. אנו נעזרים בעבר המפורט של העיר, הכולל עדות כתובה וארכאולוגיה עשירה, בכדי להתגבר על אתגרים מורכבים בשיטת התיארוך בעזרת פחמן 14 בתקופה זו בירושלים. עם זאת, המפתח העיקרי להצלחה היה יישום שיטת דיגום בשטח מוכוונת פחמן 14, הכוללת שימוש בכלים מיקרו-ארכאולוגיים, שהביאה לרצפים סטרטיגרפיים שתוארכו בצפיפות. בעזרת רצפים אלה זיהינו שני היסטים בריכוז האטמוספרי של פחמן 14 בסביבות שנת 720 לפנה"ס ובחורבן ההיסטורי של העיר בידי הבבלים בשנת 586 לפנה"ס, תיארכנו טיפוס קרמיקה ספציפיים בדיוק של עשור שנים, הראנו שרצפות מסוימות ומבנים היו בשימוש מאות שנים, והבאנו תובנות נוספות על שיחזור העיר בתקופת הברזל מהמאה ה-12 לפנה"ס ועד חורבנה בשנת 586 לפנה"ס.

נטישת הכפרים בהרי יהודה בסוף תקופת הברונזה הביניימית: רקע וסיבות אפשריות למשבר היישובי

הלנה רוט (אוניברסיטת תל אביב)

**Abandonment of Rural Settlements in the Judean Highlands
during the Late Intermediate Bronze Age: Causes and Context**

Helena Roth (Tel Aviv University)

תקופת הברונזה הביניימית בהרי יהודה מתאפיינת בהתיישבות כפרית וכלכלה המבוססת על חקלאות בעל. עיקר הפריחה של מערכת יישובית זו התרחשה במאתיים השנים האחרונות של האלף השלישי לפנה"ס. במהלך תקופה זו הוקמו יישובים פרוזים שהתפרסו על מדרונות ההרים הנמוכים, בסמיכות לקרקעות פוריות ולמעיינות שכבה שנבעו מעל לעמקי הנחלים. בתי קברות רוכזו בפסגות ההרים, והקיפו את היישובים, את העמקים ואת השטחים החקלאיים. החיים הגשמיים, ואולי גם הסמליים, של יושבי הכפרים סבבו סביב עיסוקם בחקלאות. הפריחה היישובית התבססה על תנאי לחות נוחים שאפיינו את אזור הרי יהודה. בשונה מאזורים אחרים במזרח הקדום, דרום הלבנט בכלל והרי יהודה בפרט לא הושפעו באופן משמעותי ומיידי מן האירוע האקלימי שהתרחש כ-4,200 שנה טרם זמננו. עם זאת, תנאי הלחות הפכו יותר ויותר צחיחים לקראת סוף האלף השלישי לפנה"ס ותחילת האלף השני לפנה"ס. בעת הזו, הפריחה היישובית בהרי יהודה באה אל קיצה, כאשר אתרי היישוב נהרסו וניטשו באופן מוחלט. עם זאת, ההרס האלים של האתרים, שלו עדויות רבות ומגוונות, מלמד על מורכבות הסיבות לנטישה, ואינן נטועות באופן בלעדי בשינויים אקלימיים. בהרצאה אציג את הנתונים המלמדים על ההרס והנטישה מתוך חפירות אתרי ההר בכלל, ומן האתר "נחל רפאים" בפרט, ואדון במשמעותם.

הבלתי מועדפים: הציד האופורטוניסטי של היחמור הפרסי בתקופה הפליאוליתית התיכונה

מאיר אורבך (אוניברסיטת חיפה)

The Unchosen: Fallow Deer Opportunistic Hunting in the Middle Paleolithic Levant

Meir Orbach (University of Haifa)

אתגר משמעותי בארכאולוגיה פליאוליתית כרוך בהבחנה בין ציד סלקטיבי לציד מזדמן. הבחנה זו דורשת השוואה בין הציד האנושי, המוסק משרידי בעלי חיים באתרים פרהיסטוריים, לבין תפוצת האוכלוסייה הטבעית של הטרף, אשר לרוב איננה ידועה. הציד האנושי התמקד ברובו בפרסתנים והחל מסוף התקופה הפליאוליתית התחתונה בלבנט בעיקר בשלושה מינים, צבי מצוי (*Gazella gazella*) יחמור פרסי (*Dama mesopotamica*) ופר הבר (*Bos primigenius*). בעבודה זו בחנתי את צייד היחמור הפרסי באתרי המערות בתקופה הפליאוליתית התיכונה בלבנט בשני היבטים: בחירת היחמור ביחס למצאי בסביבה ובחירת פרטים מתוך העדר. ערכתי השוואה אזורית של דגמי הציד של היחמור הפרסי באמצעות מידע חדש בשילוב המידע שפורסם עד היום. מצאתי כי בעוד היחמור הוא מין בעל החיים השני בשכיחותו באתרי מערות, הוא הראה שכיחות דומה לזו שבמאורות צבועים ונמוכה משמעותית בהשוואה לזו שנצפתה במלכודות טבעיות. מבנה העדרים באתרים בלבנט לאורך התקופות הפליאוליתיות הצביע בעקביות על הרכב טבעי או על ציד של פרטים חלשים (צעירים ומבוגרים), המעידים על ציד בלתי סלקטיבי. יתרה מזאת, הקשר חיובי ומובהק בין שפע היחמורים באתרי המערות לבין כמות המשקעים השנתיים בסביבתם תומכת בהשערה שהציד היה בהתאם לזמינותם הטבעית. אני מציע שצייד התקופה הפליאוליתית התיכונה העדיפו לצוד בשטחים פתוחים והיחמורים ניצודו באופן אופורטוניסטי בחורש שבסביבת האתר, ככל הנראה בדרכם אל מסעות ציד בבתי גידול פתוחים.

הקונגרס הארכיאולוגי ה־49 בישראל

יום חמישי, ה' בניסן התשפ"ה, 3 באפריל 2025

הקרייה הלאומית לארכיאולוגיה על שם ג'יי וג'יני שוטנשטיין, קריית המוזיאונים, נחמן אביגד 1, ירושלים

קומה - 5 כיתת סדנה

כלים ומחשבות חדשות יו"ר: דפנה בן־תור (מוזיאון ישראל)

כלי עצם לשקילת מטבעות מירושלים: מבט רחב על מאזני מטבעות בימי הביניים - אריאל שתיל (רשות העתיקות; אוניברסיטת חיפה), ברק מוניקנדס־גבעון (רשות העתיקות), אורטל כלף (רשות העתיקות), יסמין סנטו (רשות העתיקות; אוניברסיטת חיפה) וויקטור צ'רנוב (המכללה האקדמית להנדסה בראודה בכרמיאל)

כלי נסך דמויי־חיה מתקופת הברזל: שימוש, סמליות, סוכנות - יובל אמיר (אוניברסיטת תל אביב)

תפקידן האפשרי של צפחות החרס משלהי ימי הבית השני ביהודה - רוני רייך (החברה לחקירת ארץ־ישראל ועתיקותיה; אוניברסיטת חיפה)

התימורה ביהודה: מסמל עלית לסמל בית המלוכה - רלי אבישר (אוניברסיטת תל אביב)

לכל אחת יש צורה: צלמיות כמראה תרבותית - שני גוטרמן (אוניברסיטת בר אילן), שירה אלבז (אוניברסיטת בר אילן) ואהרן מאיר (אוניברסיטת בר אילן)

הבזיכים של תולילת ע'סול: ביוגרפיה של חפץ - שרון זוכוביצקי (אוניברסיטת תל אביב), פאולה ויימן־ברק (אוניברסיטת תל אביב) ויובל גדות (אוניברסיטת תל אביב)

כלי עצם לשקילת מטבעות מירושלים: מבט רחב על מאזני מטבעות בימי הביניים

אריאל שתיל (רשות העתיקות; אוניברסיטת חיפה), ברק מוניקנדם-גבעון (רשות העתיקות), אורטל כלף (רשות העתיקות), יסמין סנטו (רשות העתיקות; אוניברסיטת חיפה) וויקטור צ'רנוב (המכללה האקדמית להנדסה בראודה בכרמיאל)

A Bone Tumbrel from Jerusalem: A Broad View of Medieval Coin Balances

Ariel Shatil (Israel Antiquities Authority; University of Haifa), **Barak Monnickendam-Givon**

(Israel Antiquities Authority), **Ortal Chalaf** (Israel Antiquities Authority), **Yasmin Szanto**

(Israel Antiquities Authority; University of Haifa) and **Victor Chernov** (Braude College of Engineering, Karmiel)

בהרצאה זו, מתקן עצם לשקילת מטבעות (money scale/tumbrel) שנמצא בחפירות רחבת הכותל המערבי משמש נקודת מוצא לבחינה השוואתית רחבה של כלים מסוג זה. מאזני מטבעות קבועי-משקל נגד (fixed counterweight coin balances) היו כלים חיוניים במערכות המוניטריות של ימי הביניים. המחקר עוקב אחר התפתחותם והתפשטותם הגיאוגרפית, החל מהופעתם באנטוליה הביזנטית והלבנט האסלאמי במאה ה-10-11 לספירה, דרך אירופה של ימי הביניים המאוחרים (המאה ה-12-14 לספירה) ועד לשימוש בהם בערבות אירואסיה תחת שלטון אורדת הזהב במאות ה-14-15 לספירה. העדויות הארכאולוגיות, בשילוב מקורות היסטוריים, מלמדות על תפקידם של מאזני המטבעות. הם שימשו לא רק ככלי טכני למדידת משקל, אלא גם כאמצעי לפיקוח בעת חוסר יציבות מוניטרית, כשמטבעות עברו פחות מכוון, קיצוץ וחיקוי. הם היו בשימוש פקידי ממשל, חלפני כספים וסוחרים, בעיקר בנמלים, שווקים, כנסיות וטירות. המחקר מדגים כיצד כלים אלה שיקפו את המורכבות של מערכות מוניטריות מקבילות ואת הצורך בפיקוח על ערך המטבעות, תוך התייחסות להקשרים כלכליים, חברתיים ופוליטיים של התקופה.

כלי נסך דמויי-חיה מתקופת הברזל: שימוש, סמליות, סוכנות

יובל אמיר (אוניברסיטת תל אביב)

Iron Age Zoomorphic Libation Vessels: Function, Symbolism, Agency

Yuval Amir (Tel Aviv University)

כלי נסך דמויי-חיה המתוארכים לתקופת הברזל נחשפו באתרים רבים בדרום הלבנט. מבין התכונות הצורניות של כלים אלו, הבחירה לעצבם עם גוף חלול ומספר פתחים – כאלו שנועדו למילוי, ופתח נוסף קדוח, אשר נועד למזיגה – עשויה להעיד על השימוש באותם כלים להכלה וצריכה של נוזלים; בעוד שהבחירה לעצבם בדמויותיהן של משפחות בעלי חיים שונות – ובעיקר סוסיים (Equidae) ופריים (Bovinae) – עשויה להעיד כי כלים אלו נועדו לשימוש בהקשרים טקסיים, אל נכון באמצעות מזיגת הנוזל וצריכתו. כלים אלו טרם נחקרו בתור תופעה בכללותה, למרות תפוצתם הנרחבת. מחקרים קודמים שעסקו בכלים אינם מעמיקים דיים, וניכר כי עיקר העיסוק המחקרי בכלי הנסך דמויי-החיה מרוכז בהצגתם בדוחות החפירה של האתרים בהם נמצאו. לאור זאת, מחקרי המוצג במסגרת הרצאה זו מבקש לבחון את אופני השימוש בכלים ואת מקומם במסגרות הטקסיות עבורן נועדו. המחקר, המבוסס על מאגר השוואתי של כלי הנסך דמויי-החיה שנמצאו בהקשרים מתקופת הברזל, דן בהיבטים הבאים: בחינת התכונות הצורניות וההקשרים הארכאולוגיים של הכלים כדי להציע פרשנויות לשימוש בהם; הצגה של יחסיו של האדם עם הבקר ועם החמור, היות שייצוגיהם הם השכיחים ביותר בכלי הנסך, במטרה לעמוד על מקומן של חיות אלו במערך הקוסמולוגי של האנשים שצרכו אותם; וניתוח של יכולותיהם הייחודיות של כלי הנסך דמויי-החיה, במטרה להבין את תפקידם וחשיבותם בטקסים בהם שימשו.

תפקידן האפשרי של צפחות החרס משלהי ימי הבית השני ביהודה

רוני רייך (החברה לחקירת ארץ-ישראל ועתיקותיה; אוניברסיטת חיפה)

The Possible Function of Pottery Flasks of the Late Second Temple Period in Judaea

Ronny Reich (Israel Exploration Society; University of Haifa)

אחד מכלי החרס המיוחדים לשלהי ימי הבית השני הוא זה המכונה כיום בשם 'צפחת' (למרות שהכלי עדין מדי מכדי להיות מטולטל בדרכים). זהו כלי חסר עיטור הנמנה עם כלי השולחן. אף שראו אור בעת האחרונה מחקרים אחדים הנוגעים לקורפוס הקראמיקה בן התקופה, דומה שטיפוס כלי זה לא זכה עדיין לתשומת הלב הראויה לו.

הכלי יחידאי בצורתו הא-סימטרית (יש לכלי סימטריה דו-צדדית בלבד) הנובעת מדרך ייצורו, שדרש מיומנות גבוהה מזו של קדר מן השורה. עד עתה התייחסו חוקרים בעיקר לטיפולוגיה הצורנית שלו ולתאריכו.

כבר ב-1963 הציע יעקב קפלן, באופן מפתיע על סמך ממצא מועט שהיה תחת ידו, שטיפוס הכלי מתייחס ליישוב היהודי, ונועד להחזיק יין כשר כדי להבדילו מיין נסך של גויים. הממצאים שעלו ביובל השנים שעברו מאז אכן מצביעים שטיפוס הכלי הזה מצוי בעיקר ביישובים יהודיים ביהודה (ירושלים, מצדה, יריחו, הרודיון, ועוד, אך הוא חסר או מועט ביישובים אלה בגליל). הכלי חסר ביישובים בעלי אוכלוסייה פגאנית.

מאחר שייין נוכרי כבר לא יובא ליהודה במאה הראשונה לספירה, עולה השאלה שמא הכלי הזה נועד להבחין ולהבדיל בין יין שהיה חלק ממתנות כהונה (קודשים) מזה שהיה בשימוש ישראלי.

מוצע בזה שלפנינו סמן ארכאולוגי נוסף לנוכחות יהודית בשלהי ימי הבית השני, בדומה למקוואות טהרה, כלי אבן, גלוסקמאות אבן ומשקולות אבן.

התימורה ביהודה: מסמל עלית לסמל בית המלוכה

רלי אבישר (אוניברסיטת תל אביב)

The History of the Palmette in Judah

Reli Avisar (Tel Aviv University)

התימורה (פלמטה), עץ החיים, שימשה ייצוג חזותי לאלים, למלכים ולמעמדות העלית והייתה סמל נפוץ בלבנט בתקופת הברזל. התחקות אחרי הופעת התימורה בהקשרים שונים בתקופת הברזל ב' ביהודה מגלה התפתחות ושינוי בתפקידו של הסמל כאשר אומץ על ידי חצר המלוכה של מלך יהודה, בימים בהם הייתה הממלכה תחת שלטון האימפריה האשורית. בהרצאתי אציג חפצים מחפירות ארכאולוגיות, ממצא קטן ועד לאלמנטים אדריכליים מונומנטליים, המדגימים את השימוש בתימורה ביהודה. אטען כי משמעות הסמל הושפעה מהמפגש הקולוניאלי עם האימפריה האשורית ושימושה הנרחב בסמלים מלכותיים ובמקביל מתהליכים אידאולוגיים וחברתיים יחד עם סכסוכים פנימיים בחברה היהודאית. אלה באו לידי ביטוי בשינוי מקומו של הסמל ותפקידו בשפה התמונתית המלכותית במאות השמינית והשביעית לפנה"ס.

לכל אחת יש צורה: צלמיות כמראה תרבותית

שני גוטרמן (אוניברסיטת בר אילן), שירה אלבז (אוניברסיטת בר אילן) ואהרן מאיר (אוניברסיטת בר אילן)

Everything Has a Shape: Figurines as Cultural Reflections

Shani Guterman (Bar Ilan University), Shira Albaz (Bar Ilan University)

and Aren Maeir (Bar Ilan University)

צלמיות מהוות חלק מרכזי מהתרבות החומרית בעולם הקדום. למרות שכיחותן הגבוהה, הן מציבות אתגרים משמעותיים למחקר ולפרשנות. כאשר הן נמצאות במצב שימור חלקי או עקב הימצאותן בהקשרים ארכאולוגיים בעייתיים, קשה להבין ולזהות אותן. בעקבות כך לעתים קרובות הן אינן נכללות במחקר ובניתוח האתר. אך למרות זאת יש לזכור כי לחקר הצלמיות יש חשיבות ייחודית בהבנת נדבך נוסף בתרבות החומרית של התושבים מתקופות הברונזה המאוחרת והברזל. יתרה מכך, השוואת הצלמיות ממכלולים שונים מאפשרת לעקוב אחר שינויים תרבותיים והשפעות חיצוניות על האוכלוסייה המקומית לאורך זמן.

במחקר זה נציג את הצלמיות משטח P בתל אצ-צאפי/גת המציבות אתגר מיוחד בהבנת ממצאי הצלמיות, הן האנתרופומורפיות והן הזואומורפיות, שרובן נמצאו במצב חלקי ובהקשרים סטרטיגרפיים בעייתיים. למרות זאת, הצלמיות משטח P יכולות לתרום להבנתנו של תל אצ-צאפי/גת לאורך הברונזה המאוחרת והמעבר לתקופת הברזל. חרף האתגרים השונים, חלק מהצלמיות ניתנות לזיהוי, עם מקבילות משמעותיות מאתרים ברחבי דרום הלבנט והשפעות מרחביות מהמזרח הקרוב הקדום. מחקר זה יציג את הצלמיות הללו ומקבילותיהן, תוך הדגשת ההשפעות התרבותיות והקשרים הבין-אזוריים של תל אצ-צאפי/גת בתקופות הברונזה המאוחרת והברזל.

הבזיכים של תולילת עיסול: ביוגרפיה של חפץ

שרון זוכוביצקי (אוניברסיטת תל אביב), פאולה ויימן-ברק (אוניברסיטת תל אביב) ויובל גדות (אוניברסיטת תל אביב)

The Cornets of Tulaylāt al-Ghassul as a Vigil Object: An Object Biography Approach

Sharon Zuhovitzky (Tel Aviv University), **Paula Waiman-Barak** (Tel Aviv University) and **Yuval Gadot** (Tel Aviv University)

אחת התופעות המסקרנות ביותר של התקופה הכלקוליתית היא הבזיך, כלי קרמי קוני שיוצר אך ורק בתקופה זו ואינו מופיע ברפרטואר הקרמי של תקופות קודמות או מאוחרות יותר. כלים אלו נמצאים בדרך כלל בריכוזים גדולים באתרים ספציפיים. בעוד שחוקרים רבים תהו על מהותם ותפקידם של הבזיכים, נראה כי מעולם לא נחקרו באופן שיטתי משלב ייצורם ועד לאופן השלכתם.

אתר מפתח של התקופה הכלכליתית המקובל במחקר כמרכז פוליטי ודתי הוא תולילת עיסול. בהרצאה נעקוב אחר מעגל החיים השלם של אוסף בן 550 בזיכים שהתגלה באתר בחפירות המכון האפיפיורי למקרא בשנות ה-30 של המאה ה-20. בעזרת פטרוגרפיה, ארכאולוגיה ניסויית ותצפיות על שיטות הכנה, ננסה לברר מי יצר את הבזיכים? באיזו שיטה הם הוכנו? האם ניתן לשער מה היה השימוש שנעשה בהם?

נעזר בנתונים אלו בכדי לברר האם וכיצד שימשו כלים אלו בפולחן ומה הם מלמדים על מנהגי הפולחן במקום. מתוך כך ננסה לפרש את אופיו של האתר והטקסים שהונהגו בו.

הקונגרס הארכיאולוגי ה־49 בישראל

יום חמישי, ה' בניסן התשפ"ה, 3 באפריל 2025

הקרייה הלאומית לארכיאולוגיה על שם ג"י וג'ני שוטנשטיין, קריית המוזיאונים, נחמן אביגד 1, ירושלים

קומה - 5 כיתה רב-תכליתית

מבט חדש על חפירות ישנות יו"ר: **חיים בן דוד** (המכללה האקדמית כנרת)

בזיליקה בהרודיון? תובנות חדשות על 'הארמון הגדול' בהרודיון תחתית - עמיחי ליפשיץ (האוניברסיטה העברית בירושלים)

יומני פסח בר אדון: מצודות, מלכים וספינות בים המוות - איתן מיר (אוניברסיטת בן-גוריון בנגב; קמ"ט ארכיאולוגיה)

בשערי המקדש: מבט חדש על חפירות בנימין מזר בין השער הכפול לשער המשולש - אורית פלג-ברקת (האוניברסיטה העברית בירושלים) ועוזי ליבנר

(האוניברסיטה העברית בירושלים)

הי דרומה! חפירות דן אורמן בניצנה: סיכום ראשוני - יאנה צ'חנבץ (אוניברסיטת בן-גוריון בנגב) וענת רסיוק (אוניברסיטת בן-גוריון בנגב; רשות העתיקות)

המקדש הפיניקי הנשכח מחפירות נחמן אביגד במכמיש (תל מיכל) - ערן אריה (אוניברסיטת חיפה)

האתר מתקופת הברזל 1 בהר עיבל: חידושים לגבי תיארוך, סטרטיגרפיה ותרבות חומרית - שי בר (אוניברסיטת חיפה)

בזיליקה בהרודיון? תובנות חדשות על 'הארמון הגדול' בהרודיון תחתית

עמיחי ליפשיץ (האוניברסיטה העברית בירושלים)

A Basilica at Herodium? New Insights on 'The Great Palace' in Lower Herodium

Amichay Lifshits (Hebrew University of Jerusalem)

מבין אגפי המכלול שבנה הורדוס בהרודיון, המבנה שכונה על-ידי אהוד נצר 'הארמון הגדול', הוא האניגמטי ביותר. מן המבנה, הממוקם בחלק התחתון של המדרון המקשר בין הרודיון תחתית לאגפי הארמון במעלה המדרון ובראש ההר, השתמר מסד אבן מרשים. הוא פורש בידי נצר כאגף ארמוני חשוב בשל מידותיו הגדולות, מיקומו, והשתלבותו במארג הצירים האדריכליים של הרודיון רבתי.

אולם, ניתוח מחודש של המסד וההקשר האדריכלי בו נבנה, מעלה אפשרויות חדשות לפענוח תפקידו של המבנה. סביב המסד הגדול נמצאו אבני גזית המזכירות בצורתן את אבני האומנות האחוזות בקירות התמך של הר הבית ומערת המכפלה, והתוכנית האדריכלית הכוללת אולם רחב מרכזי ומסדרון היקפי מעלה דמיון למבני בזיליקה.

מחקר חדש הכולל מידול תלת ממדי, סקר, חפירות ממוקדות, ומחקר משווה, מבקש להעמיד במוקד את ניתוח תכנית המסד והפריטים האדריכליים הקשורים בו, על מנת לקבוע את תפקידו, אופיו ועיטוריו של המבנה.

שחזור המסד והמבנה שניצב מעליו מעמיק את הבנתנו בנוגע לרצף שלבי הבנייה בהרודיון, למתח שבין תפקוד פרטי וציבורי, לתפיסת הרודיון רבתי והיחסים בין מרכיביה, ולמקום המיוחד של האתר בין מפעלי הבנייה ההרודיאניים. כמו כן, ניתן ללמוד מן המחקר על האיזון שבין יעילות ופאר במפעלי הבנייה ההרודיאניים, ואף על המנהל הממלכתי.

בהרצאה יוצגו תוצאות ראשוניות של עבודת השדה והניתוח האדריכלי.

יומני פסח בר אדון: מצודות, מלכים וספינות בים המוות

איתן מיר (אוניברסיטת בן-גוריון בנגב; קמ"ט ארכאולוגיה)

The Pesach Bar Adon Diaries: Citadels, Kings and Ships in the Dead Sea

Eitan Meer (Ben-Gurion University of the Negev; Civil Administration of Judea and Samaria)

במספר חפירות שנעשו בצפון מדבר יהודה, על שפת ים המלח צפונית לעין גדי, נחשפו שרידי בית אונייה ששימשה כלי שיט לאורך תקופות שונות.

חפירות במקום בוצעו על ידי פסח בר-אדון בין השנים 1971-1974 ופורסמו מספר שנים מאוחר יותר, לאחר מותו של החופר. בעיון קפדני בממצאים ובעיזבון האתר, הסתבר שממצאי החפירות כוללים חומר נוסף, גולמי בטבעו, שנאסף בשטח וזכה לעיבוד ועיון מחודש במחקר עדכני זה.

בעת העתיקה, שימש ים המלח כחלק ממערך ממלכתי שחיבר בין דרכים יבשתיות וערים. בשונה מימינו אנו, ים המוות שקק בספינות אשר העבירו נוסעים, סחורות ומלכים בין קצותיו. האתר חורבת מזין שימש כמבנה אחסון, אחזקה, בדיקה ותיקון של כלי שיט באספנה יבשה. בתחומי מבנה זה נעשו עבודות ניקיון ושימור של ספינות יוקרתיות אשר שימשו את בית המלוכה החשמונאי וההרודיאני לחציית הים בדרך מהירה ובטוחה בתקופה ההלניסטית המאוחרת והרומית הקדומה. לעת עתה, בית האונייה בחורבת מזין הוא מבנה יחידי מסוגו במרחב ים המלח.

מחקרים עדכניים, העוסקים באדריכלות בתי אוניות אשר היו נפוצים במרחב ההלניסטי, שופכים אור על מקורות ההשראה ועיצוב בית האונייה וכן על זיהוים האפשרי של הספינות שאוחסנו בתוכם.

הרצאה זו תעסוק בניתוח הממצאים של חפירות בר אדון, לאור המחקרים והסקרים שנערכו באזור בשנים האחרונות, תוך התייחסות נקודתית לעולמו העשיר של בר אדון ויומניו המרתקים שהשאיר אחריו.

בשערי המקדש: מבט חדש על חפירות בנימין מזר בין השער הכפול והשער המשולש

אורית פלג-ברקת (האוניברסיטה העברית בירושלים) ו**עוזי ליבנר** (האוניברסיטה העברית בירושלים)

At the Temple Gates: A New Look at Benjamin Mazar's Excavations between the Double and the Triple Gates

Orit Peleg-Barkat (Hebrew University of Jerusalem) and **Uzi Leibner** (Hebrew University of Jerusalem)

השטח הממוקם למרגלות השערים הדרומיים של הר-הבית מוכר בכינויו התנ"כי "העופל". אזור זה שימש כנתיב מעבר לאלפי עולי רגל בדרכם למקדש בשלהי ימי הבית השני, תקופה בה התרחבה תופעת עליית הרגל למקדש, כפי שניתן ללמוד מהמקורות הכתובים ומהעדויות הארכאולוגיות. כתוצאה מכך, העופל מהווה את המקום האידיאלי לחקור את המציאות של ירושלים כ"עיר מקדש" וכאחד מיעדי העלייה לרגל המרכזיים בעולם העתיק.

חפירות רחבות היקף שנערכו במקום בין השנים 1968–1978 על ידי בנימין מזר, חשפו שרידים מתקופות שונות, אולם המרשימים ביותר הם אלה המתוארכים לשלהי ימי הבית השני, הכוללים את קירות התמך המסיביים של מתחם הר-הבית וגרמי המדרגות המובילים אל הכניסות השונות. מיזם מחקרי חדש הכולל חפירה חדשה בחלקו הדרומי-מזרחי של העופל ועיבוד לפרסום של מכלולים רלוונטיים מחפירות מזר, שואף לבחון כיצד עוצב האזור שלמרגלות השערים כדי לשרת את רבבות המאמינים שהתאספו בו לפני כניסתם אל הר-הבית וכן ללמוד מן הממצא הקטן אודות עולי הרגל – מהיכן הגיעו? באילו פעילויות לקחו חלק לפני כניסתם למתחם המקדש ולאחר יציאתם ממנו?

בהרצאה זו נציג תובנות ראשוניות העולות מניתוח ממצאי חפירות מזר שטרם זכו לפרסום סופי מתוך שטחים XI ו-XIII. שטחים אלה ממוקמים למרגלות השער הכפול והמשולש, ובהם נחשפו גרם המדרגות הגדול המוליך אל השער הכפול, וכן שורה ארוכה של מקוואות, מאגרי מים ותעלות.

הי דרומה! חפירות דן אורמן בניצנה: סיכום ראשוני

יאנה צ'חנובץ (אוניברסיטת בן-גוריון בנגב) וענת רסיוק (אוניברסיטת בן-גוריון בנגב; רשות העתיקות)

Hey Daroma! Dan Urman's Excavations at Nessana: A Preliminary Summary

Yana Tchekhanovets (Ben-Gurion University of the Negev) and Anat Rasiuk (Ben-Gurion University of the Negev; Israel Antiquities Authority)

מפעל ענק של חפירות ניצנה העתיקה על ידי דן אורמן מטעם אוניברסיטת בן גוריון (1987-1994) לא זכה לפרסום סופי. רוב הממצאים החשובים והנדירים שנתגלו במהלך העבודה באתר לרוב נותרו עלומים עד כה. ניצנה, כפר אורבני גדול בדרום-מערב הנגב, יוסדה ככל הנראה כבר בתקופה ההלניסטית, והיתה מקום מושבו של חיל מצב צבאי בתקופה הרומית המאוחרת-ביזנטית. שיאו של הישוב בתקופות הביזנטית והאסלאמית הקדומה, הודות למיקומו האסטרטגי על דרך שיירות של עולי רגל נוצרים העוברים מארץ הקודש להר סיני. בשנת 2022 הושק פרויקט מחקר מחודש שכולל חידוש של החפירות באתר ופרסום ממצאי חפירות העבר. הרצאה זו מציגה תובנות ראשוניות של מחקר מקיף זה, עם מבט חדש על תולדות האתר ועל סוגי הממצא המגוונים שבו, ובהם ציורי קיר, חומרים אורגניים, כתובות, ועוד.

המקדש הפיניקי הנשכח מחפירות נחמן אביגד במכמיש (תל מיכל)

ערן אריה (אוניברסיטת חיפה)

The Forgotten Phoenician Sanctuary at Makmish (Tel Michal)

Eran Arie (University of Haifa)

המקדש הפיניקי מהתקופה הפרסית במכמיש (תל מיכל) נחפר ע"י נחמן אביגד במהלך שתי עונות בשנים 1958 ו-1960. למרות שחלפו מאז יותר משישים שנה, רק שני מאמרים ראשוניים קצרים פורסמו על החפירות החשובות, ונראה שהמקדש ומכלול החפצים העשיר שנחשף בו נשכחו. לאחר מאמצים רבים, אותרו החומר הארכיוני של החפירה ורוב הממצאים מן החפירות. הממצאים מעובדים בימים אלה לקראת פרסומו של דוח מלא.

ההרצאה תציג את הסטרטיגרפיה, האדריכלות והממצאים מהמקדש. התגלית המפתיעה ביותר מבין הממצאים הייתה יותר ממאתיים צלמיות חרס שנמצאו במקדש; רק כחמש עשרה מהן פורסמו בעבר. ברור שבעוד שמכלול הצלמיות מגוון, רק שני טיפוסים עיקריים של צלמיות נמצאו במקדש: גבר יושב או חז בזקנו ואישה יושבת הנמצאת בשלב מתקדם של הריונה או שהיא ניצבת ואוחזת בתינוק. למרות שהאתר ממוקם בשוליים הדרומיים של פיניקיה, שימורו הטוב של המקדש, תוכניתו הברורה והמכלולים הפיגורטיביים והקרמיים העשירים שהתגלו בחפירות הופכים אותו לאחת המעבדות הטובות ביותר לחקר הפולחן הפיניקי בתקופה הפרסית.

האתר מתקופת הברזל 1 בהר עיבל: חידושים לגבי תיארוך, סטרטיגרפיה ותרבות חומרית

שי בר (אוניברסיטת חיפה)

**The Iron Age I Site on Mount Ebal:
New Data Regarding Dating, Stratigraphy and Material Culture**

Shay Bar (University of Haifa)

האתר מתקופת הברזל 1 על הר עיבל התגלה בשנות ה-80 במסגרת סקר הר מנשה ונחפר על ידי אדם זרטל. החופר פירש את המקום כאתר פולחני ישראלי והציע לזהותו עם המזבח שבנה יהושע במצוות משה ובו בוצע מעמד הברכה והקללה (דברים י"א: כ"ו-ל; כ"ז: א-י; כ"ח; יהושע ח': ל-ל"ה).

פרשנות זו נותרה במחלוקת עד היום. למרות שחלפו קרוב ל-40 שנה מסיום החפירה, האתר לא פורסם מדעית באופן מלא, ועיקר המידע אודותיו מתבסס על מאמר ראשוני שפורסם על ידי זרטל באמצע שנות ה-80 במהלך החפירה, ועל ספרות פופולרית שנכתבה לאחריה. ספרות ענפה נוספת נכתבה ועודנה נכתבת על ידי חוקרים רבים על האתר, אך זאת בהתבסס על מידע ראשוני וחלקי בלבד.

בשנה שעברה התחיל פרויקט הפרסום הסופי של החפירה. למרות שהמחקר וההכנה לפרסום עדיין בעבודה, כבר עתה בידינו תוצאות מעניינות וחידושים חשובים לגבי האתר. במסגרת ההרצאה אציג חלק מהמידע החדש על האתר בדגש תיארוך, סטרטיגרפיה ותרבות חומרית.

הקונגרס הארכיאולוגי ה־49 בישראל

יום חמישי, ה' בניסן התשפ"ה, 3 באפריל 2025

הקרייה הלאומית לארכיאולוגיה על שם ג'יי וג'יני שוטנשטיין, קריית המוזיאונים, נחמן אביגד 1, ירושלים

קומה - 3 אודיטוריום

ארכאולוגיה ופוליטיקה יו"ר: **מיכל ארצי** (אוניברסיטת חיפה)

טביעות חותם ופרקטיקה מנהלית בממלכת ישראל - מור גולדנברג (אוניברסיטת תל אביב)

רואה וכן נראה: מישורת העפר בתל חדיד כפעולה פוליטית של שינוי נוף מכוון - עמית אתיה (אוניברסיטת תל אביב), ג'יימס פארקר (NOBTS) ועידו קור (אוניברסיטת תל אביב)

הסבת הקפלה של כנסיית העלייה הצלבנית למסגד ממלוכי - ראפע אבו ריא (רשות העתיקות)

"אנו שבים אליך מולדת": אתרים ארכאולוגיים בראשית הקולנוע בארץ־ישראל - אריאל פלדשטיין (אוניברסיטת אריאל בשומרון) ודויד גרביץ' (אוניברסיטת אריאל בשומרון; אוניברסיטת חיפה)

מוזיאונים, מסגדים ועיירות פיתוח - חיה כץ (המכללה האקדמית כנרת)

בעקבות "ארכאולוגיה, אומה וגזע": על ה"ארכאולוגיזציה" של ארץ־ישראל - רפי גרינברג (אוניברסיטת תל אביב)

טביעות חותם ופרקטיקה מנהלית בממלכת ישראל

מור גולדנברג (אוניברסיטת תל אביב)

Seal Impressions and Administrative Practice in the Kingdom of Israel

Mor Goldenberg (Tel Aviv University)

מחקרים בעשורים האחרונים עסקו באופייה של ממלכת ישראל בהתבסס על היבטים שונים של תרבות חומרית. מחד גיסא, בנייה מונומנטלית וכותרות אבן מעוטרות הוצגו כניסיון של השלטון לקבע שפה חזותית אחידה וממלכתית, וקנקני מטיפוס 'היפו' שעיקר תפוצתם מוגבלת לשטחי הממלכה מפורשים בתור עדות למערכת כלכלית ממלכתית. מאידך גיסא, ישנן עדויות לקיומן של רשתות שפעלו בממלכה ברמה אזורית בלבד: לדוגמא, קנקני אגירה מטיפוס פערורי ששימשו מערכת כלכלית המוגבלת (בעיקר) לעמק יזרעאל ולעמק בית שאן, וחרסי שומרון, המפורשים לרוב בתור תיעוד מנהלי לסביבתה של הבירה שומרון. בהרצאתי זו אבחן טביעות חותם ממלכת ישראל ואת השינויים בתפוצתן במרחב לאורך תקופת הברזל ב', ומכאן אסיק על אופייה הפוליטי של הממלכה, בראשיתה ובשיאה, ועל מידת ריכוז הכוח בידי חצר המלוכה.

רואה וכן נראה: מישורת העפר בתל חדיד כפעולה פוליטית של שינוי נוף מכוון

עמית אתיה (אוניברסיטת תל אביב), ג'יימס פארקר (NOBTS) ועידו קוך (אוניברסיטת תל אביב)

The Earthwork Podium of Tel Hadid: A Political Act of Landscape Reshaping

Amit Etya (Tel Aviv University), **James Parker** (NOBTS) and **Ido Koch** (Tel Aviv University)

החפירות בתל חדיד שהחלו בשנת 2019, חשפו את שרידיו של מפעל בנייה מונומנטלי - מישורת עפר ויסודות ביצור. שני שטחי חפירה ומספר ריבועי בדיקה נחפרו אל תוך המישורת. הסטרטיגרפיה של שכבות המילוי של המישורת והממצא הקרמי שבהן, יחד עם התובנות מניתוח הקשרים ארכאולוגיים אחרים המתוארכים לתקופה ההלניסטית, איפשרו לתארך את בניית המישורת לתקופה ההלניסטית המאוחרת, ובייחוד לסוף המאה השנייה ותחילת המאה הראשונה לפנה"ס. חשיבותו הרבה של גילוי מפעל הבנייה ממערב לתל נובעת מן התיאור ההיסטורי בספר מקבים א' (י"ב: 38) המספר על ביצור המקום בידי שמעון החשמונאי. אנו מבקשים לדון בהקמת מישורת העפר והסיבות לבנייתה לאור המסגרת התיאורטית של "הארכאולוגיה של הנוף", ובייחוד עקרון "הנראות". ביסודם עומדת ההנחה כי בני אדם משנים באופן מכוון את הנוף סביבם. זאת משלל סיבות וגורמים, עליהם ניתן למנות את תפקידם של מפעלי בנייה כסמל המשדר כוח פוליטי אל המרחב. אנו מציעים כי לשרידים אלו היה תפקיד מכריע בנוף הפוליטי של ימי בית חשמונאי, אשר בא לידי ביטוי בשינוי הפיזי של הנוף עצמו; שהמיזם הוקם לא בימיו של שמעון אלא בתקופת שלטונו של נכדו, המלך אלכסנדר ינאי; ושהודות לניגוד בין התיאור הכתוב ובין הממצא החומרי, ניתן להעמיק בחקר ההקשר ההיסטורי בו פעלו החשמונאים ובני תקופתם.

הסבת הקפלה של כנסיית העלייה הצלבנית למסגד ממלוכי

ראפע אבו ריא (רשות העתיקות)

The Conversion of the Chapel of the Crusader Church of the Ascension into a Mamluk Mosque

Rafeh Abu Raiya (Israel Antiquities Authority)

בחיבורו של הבישוף ארקולפוס משנת 670 לערך, מופיע תיאור ומצורף תרשים, המתאר כנסייה עגולה במרכז מקום פתוח לשמים בו טביעת רגלו של ישוע שעל פי המסורת משם עלה לשמים.

תיאור זה מופיע בחיבורי הצליינים בתקופה הצלבנית (Pierotti) וכן בתיאור ג'אקובס (Jacobus) משנת 1335 המעידים על קיום טביעת רגל תחומה בקפלה פתוחה. תיאורו של ג'אקובס הינו האחרון שבו נזכרת הקפלה כפתוחה. בתקופה הממלוכית, המקום הופך למסגד, דבר המתבטא, בכיסוי הקפלה בכיפה כבדה, סגירת הפתחים בין העמודים ובבניית מחראב בצלע הדרומית כפי שעולה מתיאורו של הנוסע המוסלמי ח'אלד בן עיסא אל-בלוי המבקר במקום בשנת 1338 ומציין כי על סלע העלייה ניצב מסגד: "...בו סלע מבורך במרומיו מסגד מכובד נאה מוקף בקירות מסיביים בנויים היטב ומעוטר בשיש לבן ואבנים מסותתות ומגולפות..." (אל-בלוי: 101).

תיאורים נוספים על המרת הקפלה למסגד ניתן למצוא אצל הצליין ניקולו מפוג'יבונסי, 1346-1350, המתאר מבנה נאה בו נעשו שינויים שכללו את סגירת השער המזרחי ובניית כיפה עם אבן כדורית בקודקודה. תיאור תואם להפליא לציורו של ביאנקו משנת 1517. עדות נוספת מביא ג'ון בולונייר בשנת 1421: "...המוסלמים מקיימים תפילות בכנסייה זו... יותר על כן כתבו באדום מעל השער של הקפלה בשפתם 'אני שער הרחמים'..." (John Poloner 1894: 9). בעדותו מציין הופעת כתובת מוסלמית מעל לשער המערבי 'אני שער הרחמים', בדומה לשער שבמרכז החומה המזרחית של חרם א-שריף הנמצא בציר ממול לכנסיית העלייה במערב.

בהסתמך על האזכורים של ג'אקובס ואל-בלוי ניתן לקבוע כי המרת הקפלה למסגד התרחשה בין השנים 1335-1338. שינויים אלה בתיאורי הנוסעים, שנעשו בשלבים בתוך המאה ה-14 ניתנים לזיהוי בתוך המבנה וניתן להצביע עליהם בבירור עד היום בניתוח האדריכלי.

"אנו שבים אליך מולדת": אתרים ארכאולוגיים בראשית הקולנוע בארץ-ישראל

אריאל פלדשטיין (אוניברסיטת אריאל בשומרון) ודויד גורביץ' (אוניברסיטת אריאל בשומרון; אוניברסיטת חיפה)

"We Return to You, Homeland":

Archaeological Sites in the Early Cinema of the Land of Israel

Ariel Feldstein (Ariel University) and David Gurevich (Ariel University; University of Haifa)

הרצאה זו הינה מסע התחקות אודות יצירת הזיקה בין הלאום היהודי השב למולדתו ובין הארכאולוגיה של ארץ-ישראל המתוארת על גבי סרט הצלולואיד. תקופת הזמן הנבחרת במחקרנו תשתרע מראשית הכיבוש הבריטי של ארץ ישראל ב-1917 ועד פרוץ מלחמת העולם השנייה בספטמבר 1939. התנועה הציונית שאפה לחולל שינוי רדיקלי בחיי היהודים ולהביא ללידתו של "יהודי חדש". המיתוס עצמו היה קשור מראשיתו לא רק להכרה לאומית-יהודית, אלא גם לארץ-ישראל; לתפיסה שרק בארץ האבות, שבה חי העם היהודי בימי קדם ובה נמצאים השרידים הארכאולוגיים לימים אלה, תחולל התמורה הרצויה בדמותו של היהודי החדש. על כן העשייה הקולנועית שבאה להציג תהליך זה מתמקדת בין היתר גם בחידוש הקשר בין "יהודי חדש" לעברו הארכאולוגי. עם עלייתו לארץ, "היהודי החדש" מגיע לגליל ומתחבר מחדש לעברו באמצעות ביקור באתרים ארכאולוגיים. בהרצאה נבחן את סיפור אותם האתרים ומדוע הם נבחרו להיות חלק מהנרטיב: מה המשמעות שלהם; ואיזו טרנספורמציה עברו בשביל להיות תואמים את הנרטיב שנרקם?

מקרה בוחן לבניית הנרטיב הוא בית הכנסת הקדום במירון שמככב במסעו של החלוצ בסרט "העבודה" מאת הבמאי יליד גרמניה, הלמר לרסקי. בית כנסת זה מתואר על ידי נוסעים יהודים במשך מאות שנים החל מימי הביניים ועד שלהי התקופה העות'מאנית, ולחזיתו העומדת ששרדה נקשרו אף מסורות מיסטיות על אחרית הימים. מיקומו ליד אתר קבר הרשב"י הפך בית כנסת קדום זה לידוע היטב בארץ ובתפוצות. כאשר בסוף המאה ה-19 ובראשית המאה ה-20 התפרסמו מספר מחקרים ראשוניים על בתי הכנסת הקדומים בגליל, ובראשם המחקר המקיף בגרמנית של היינריך קוהל וקרל ואצינגר ב-1916 שיצא לאור בלייפציג, גברה ההתעניינות הציבורית באתר זה. בהרצאתנו נבחן את שילובו של בית הכנסת במירון בסרט במטרה לייצר את החיבור בין היהודי מימי קדם ל"יהודי החדש" המייצג את התנועה הלאומית היהודית.

מוזיאונים, מסגדים ועיירות פיתוח

חיה כץ (המכללה האקדמית כנרת)

Museums, Mosques and Development Towns

Hayah Katz (Kinneret College)

במהלך השנים הראשונות לאחר הקמת מדינת ישראל נוסדו מוזיאונים ארכאולוגיים בכל חלקי הארץ. מטרתם של המוזיאונים הללו הייתה כפולה. המטרה העיקרית הייתה להשתמש בממצאים ארכאולוגיים ככלי לעיצוב הזהות הלאומית של החברה הישראלית, שהתהווה באותה תקופה. בנוסף, מוזיאונים אלו נועדו גם לחנך את הציבור הרחב לערכי תרבות ואמנות. בהרצאה זה אתמקד בתופעה הייחודית של הקמת מוזיאונים ארכאולוגיים במסגדים ששימשו רק כמה שנים קודם לכן כמקומות תפילה. תופעה זו התקיימה בארבעה מקומות: באר שבע, בית שאן, טבריה ואשקלון. סיפורם של המוזיאונים במסגדים לא נחקר עד כה ואולם יש לו משמעות שהיא מעבר לתולדות המוזיאונים המקומיים, נושא שכבר נחקר בעבר. ראשית, לגבי יחסו של הממסד הארכאולוגי הישראלי לנכסי המורשת של היישובים הערביים שננטשו בשנת 1948. שנית, הקמת מוזיאונים אלו על ידי עולים חדשים שהגיעו לישראל ממדינות אירופה מבטאת גם הבדלים בתפיסת מקומה של הארכאולוגיה כביטוי למורשת בתוך החברה הישראלית עצמה.

בעקבות "ארכיאולוגיה, אומה וגזע": על ה"ארכאולוגיזציה" של ארץ-ישראל

רפי גרינברג (אוניברסיטת תל אביב)

**Discussing *Archaeology, Nation, and Race*:
The Archaeologization of Palestine and Israel**

Rafi Greenberg (Tel Aviv University)

בספרי המשותף עם יאניס חמילקיס, אנו דנים בתופעת ה"ארכאולוגיזציה" של יוון וארץ-ישראל, דהיינו – הפיכת העבר של ארצות אלה למשאב תרבותי מרכזי במדינה המודרנית ולעוגן אידיאולוגי של הלאומיות. המפעל הגיאוגרפי-היסטורי שהחל בראשית המאה ה-19, והסקרים הארכאולוגיים שבאו בעקבותיו, התמקדו ביצירת מפה חדשה-ישנה של ארץ-ישראל המקראית והקלאסית והפכו את ההווה של הארץ לסרח עודף. בכך גזרו שקיפות על מאות שנות יישוב ערבי בארץ, ועל תושבי הארץ בפועל – מוסלמים, נוצרים ויהודים – תפקיד של ניצבים בעלילה שאינה שלהם. את ההשלכות של גישה זו אנו חשים עד היום.

הקונגרס הארכיאולוגי ה־49 בישראל

יום חמישי, ה' בניסן התשפ"ה, 3 באפריל 2025

הקרייה הלאומית לארכיאולוגיה על שם ג'יי וג'יני שוטנשטיין, קריית המוזיאונים, נחמן אביגד 1, ירושלים

קומה - 5 כיתת סדנה

ממצא קטן-משמעות גדולה יו"ר: יובל גורן (אוניברסיטת בן-גוריון בנגב)

משקולות פלך נטופיות בנות 12,000 שנים מנחל עין-גב II - טליה ישוב (האוניברסיטה העברית בירושלים) וליאור גרוסמן (האוניברסיטה העברית בירושלים)
האם צלמיות בעלי החיים מעין אסור משקפות שינויים חברתיים-כלכליים במחצית השנייה של האלף ה־6 לפנה"ס? - דינה שלם (רשות העתיקות)
ומרים פינס (רשות העתיקות)

Back to Black: צבענים שחורים באלף השני לפנה"ס בדרום הלבנט - ילנה אלגרטי-שרון (אוניברסיטת תל אביב)
כחוט השני: על מקור הצבע האדום באריגים על פי הממצאים ממערת הגולגולות - נעמה סוקניק (רשות העתיקות), זהר עמר (אוניברסיטת בר אילן),
דוד אילוז (רשות העתיקות), אורי דוידוביץ (האוניברסיטה העברית בירושלים), רועי פורת (האוניברסיטה העברית בירושלים), יניב אבישר (משטרת ישראל), אנה רוסין
(משטרת ישראל), יונה מאור (רשות העתיקות), אמיר גנור (רשות העתיקות) ואיתן קליין (רשות העתיקות); המכללה האקדמית אשקלון)
ירושלים תחת שלטון האימפריות: השימוש בעץ בירושלים וסביבותיה בתקופת הברזל ובתקופה הפרסית - יעל חכמה (אוניברסיטת תל אביב)
"דברים שרואים משם לא רואים מכאן": בינה מלאכותית בנומיסמטיקה - יניב דוד לוי (רשות העתיקות)

משקולות פלך נטופיות בנות 12,000 שנים מנחל עין-גב II

טליה ישוב (האוניברסיטה העברית בירושלים) וליאור גרוסמן (האוניברסיטה העברית בירושלים)

A 12,000-Year-Old Natufian Spindle Whorl from Nahal Ein-Gev II

Talia Yashuv (Hebrew University of Jerusalem) and Leore Grosman (Hebrew University of Jerusalem)

המחקר מציג מכלול ייחודי ונדיר ובו מעל 100 אבנים מחוררות מהאתר הנטופי המאוחר נחל עין-גב 2 (12,000 שנים לפני זמננו). לצד שיטות מחקר מסורתיות לבחינת המאפיינים הצורניים של האבנים, נערך ניתוח חישובי המבוסס על סריקה תלת ממדית של הפריטים ובאמצעות מתודולוגיה חדשנית נבחנו הפריטים גם במבט על הפריט השלם, וגם במבט על החור הקדוח כמודל תלת ממדי העומד בפני עצמו.

התוצאות הצביעו על מספר תכונות קבועות שהעידו על בחירות מכוונת של בעלי המלאכה: באיסוף האבנים, בעיבוד ובקידוח שלהן. במטרה להסביר את אופן השימוש נערכה השוואה של המאפיינים לכלים מחוררים שונים: חרוזים, משקולות דיג, ראשי אלה, משקולות נול ומשקולות פלך. הדמיון למשקולות הפלך בלט מעבר לכל ההסברים האחרים, אף על פי שהמכלול מקדים בכ- 4,000 שנים את העדויות הידועות עד כה.

כדי לברר את ההיתכנות של השערה זו, יצרנו העתקים של הפריטים וניגשנו לניסוי מעשי בעזרת מומחית למלאכות מסורתיות. ההתנסות לימדה שגם המאפיינים ששונים ממשקולות הפלך המאוחרות שמוכרות החל מהתקופה הניאוליתית הקדם-קראמית ב' ובעיקר מהניאולית הקראמית, אינם מפריעים לפרשנות ואף מטיבים עם תהליך הטוויה.

בהסתכלות רחבה לאורך ציר ההתפתחות הטכנולוגית, מדובר בהופעה המוקדמת ביותר של העקרון המכאני לשימוש בגלגל וציר סיבוב. חידוש זה מצטרף לשורה ארוכה של שינויים טכנולוגיים שמילאו תפקיד בקידום תהליכי הניאוליתיציה בדרום הלבנט.

**האם צלמיות בעלי החיים מעין אסור משקפות שינויים חברתיים-כלכליים
במחצית השנייה של האלף ה-6 לפנה"ס?**

דינה שלם (רשות העתיקות) **ומרים פינס** (רשות העתיקות)

**Do the Zoomorphic Figurines from 'En Esur Reflect Socio-Economic Changes
in the Second Half of the 6th Millennium BCE?**

Dina Shalem (Israel Antiquities Authority) and **Miriam Pines** (Israel Antiquities Authority)

צלמיות בעלי חיים מטין מוכרות בדרום הלבנט בעיקר מהתקופה הניאוליתית הקדם-קרמית, ועד כה נראה שמספרן קטן במהלך התקופה הניאוליתית הקרמית עד שהן כמעט נעלמות במחצית השנייה של האלף ה-6 לפנה"ס. תמונה זו משתנה לאור מציאתן של כ-50 צלמיות המשויכות ליישוב גדול בעין אסור המתוארך ל-4900–5200 לפנה"ס לערך. צלמיות אלה, כמו קודמותיהן, פשוטות, ורובן עשויות טין אפור כהה. הגוף שלהן ארוך וצר, הרגליים קצרות ולרובן חסר הראש. בראשים שהשתמרו נראות לרוב קרניים. בהרצאה נציג את הצלמיות מעין אסור נשווה אותן לאלו שקדמו להן ונציע כיצד הן משקפות שינויים מסוימים חברתיים-כלכליים.

Back to Black: צבענים שחורים באלף השני לפנה"ס בדרום הלבנט

ילנה אלגרט-שרון (אוניברסיטת תל אביב)

Back to Black: Black Pigments in the Second Millennium BCE Southern Levant

Yelena Elgart-Sharon (Tel Aviv University)

חקר הפיגמנטים (צבענים) הפך לכלי מרכזי בארכאולוגיה, תוך שימוש בשיטות ניידות, לא-הרסניות ויעילות לחשיפת מידע ייחודי על חפצים עתיקים, אשר אחרת היה נותר סמוי מן העין. לכל פיגמנט תכונות חומריות ייחודיות, המשקפות בחירות מודעות של בעלי מלאכה קדומים, ומעידות על הידע, המיומנות והבנתם את רזי הכימיה. הבחירה בחומרי גלם ושינוי הרכבם הכימי – לעיתים באמצעות חימום לשם השגת גוונים רצויים – מדגישים את המורכבות והתחכום של תהליך ייצור הפיגמנטים. תהליך זה היה חלק מתעשייה רחבה יותר, שהפכה חומרי גלם לחומרים בהן ניתן לעשות שימוש יום-יומי.

בדרום הלבנט של האלף השני לפנה"ס, מקורות הפיגמנטים היו מגוונים: חלקם יובאו כשהם כבר מיושמים על כלים; אחרים יוצרו בבתי מלאכה מקומיים; וישנם פיגמנטים שיובאו כאבקות או כ"עוגות פיגמנטים" (pigment cakes).

בהרצאה אנסה לעקוב אחר הפיגמנטים ששימשו לייצור הצבע השחור החל מתקופת הברונזה התיכונה, דרך תקופת הברונזה המאוחרת ועד לתקופת הברזל א'. אעמוד על שינויים שחלו לאורך הזמן ואקשור בינם לבין שינויים בסחר הבין-לאומי והמבנה החברתי והדמוגרפי שהתרחשו במקביל. ההרצאה תראה ששינוי טכנולוגי אינו רק תוצאה של חדשנות טכנולוגית, אלא גם תוצאה של שינויים בזמינות המשאבים, ומאיר את הקשר העמוק שבין חומרים, ידע טכנולוגי ותרבות.

כחוט השני: על מקור הצבע האדום באריגים על פי הממצאים ממערת הגולגולות

נעמה סוקניק (רשות העתיקות), זהר עמר (אוניברסיטת בר אילן), דוד אילוז (רשות העתיקות), אורי דוידוביץ (האוניברסיטה העברית בירושלים), רועי פורת (האוניברסיטה העברית בירושלים), יניב אבישר (משטרת ישראל), אנה רוסיין (משטרת ישראל), יונה מאור (רשות העתיקות), אמיר גנור (רשות העתיקות) ואיתן קליין (רשות העתיקות; המכללה האקדמית אשקלון)

The Scarlet Thread: The Source of Red Dye in Textiles from the Finds at the Cave of the Skulls

Naama Sukenik (Israel Antiquities Authority), Zohar Amar (Bar Ilan University), David Iluz (Israel Antiquities Authority), Uri Davidovich (Hebrew University of Jerusalem), Roi Porat (Hebrew University of Jerusalem), Yaniv Avissar (Israel Police), Anna Rossin (Israel Police), Yonah Maor, (Israel Antiquities Authority) Amir Ganor (Israel Antiquities Authority) and Eitan Klein (Israel Antiquities Authority; Ashkelon Academic College)

הצבע האדום נחשב לאחד הצבעים הקדומים שהאדם עשה בהם שימוש עוד מהתקופות הפרהיסטוריות, בצביעת גוף, ציורי קיר, בצביעת הפצים שונים ובצביעת אריגים. בדומה להיום גם בעבר הצבע האדום סימל כוח, עוצמה, מיניות, דם ומוות והשימוש בו היה נרחב ובעל משמעויות סמליות וטקסיות החוצה תרבויות מעבר לעניין העיטורי גרידא.

הצבע האדום הופק מחומרים שונים בהם מינרלים, צמחים ובעלי חיים. בין סממני הצביעה העיקרים נמנו צמח פואת הצבעים שמשורשיו הפיקו את הצבע האדום וכן מיני כנימות ובהם כנימת האלון שנחשבה למקור יוקרתי להפקת הגוון האדום. במהלך החפירות שנעשו במערת הגולגולות במדבר יהודה על ידי רשות העתיקות והאוניברסיטה העברית, נמצאו פיסות אריגים רבות שנשמרו הודות ליובש הקיצוני השורר באזור בתוכן חוטים ואריגים צבועים אדום המתוארכים למן התקופה הכלקוליתית עד התקופה הרומית. בבדיקות צבע שנעשו באריגים בעזרת מכשור אנליטי מתקדם (HPLC), התגלו מקורות שונים ששימשו להפקת הצבע האדום ובהם ממצאים משמעותיים, הכוללים את העדות הקדומה ביותר לשימוש בצמח ממשפחת הפואתיים לצביעת חוטים בגוון האדום מהתקופה הכלקוליתית, ופיסת אריג המתוארכת לתקופת הברונזה התיכונה הצבועה בכנימת אלון המהווה את העדות הקדומה ביותר בעולם בה השתמשו בכנימות להפקת הצבע האדום. בהרצאה זו נדון בחומרי הגלם השונים להפקת הצבע האדום כפי שנתגלו במערת הגולגולות, וחיבותם להבנת התפתחות תעשיית הצביעה בעולם הקדום.

ירושלים תחת שלטון האימפריות: השימוש בעץ בירושלים וסביבותיה

בתקופת הברזל ובתקופה הפרסית

יעל חכמה (אוניברסיטת תל אביב)

Branching Out: The Extension of Imperial Cultural Influence

in Iron Age and Persian Period Jerusalem through the Lens of the Wood Economy

Yael Hochma (Tel Aviv University)

כלכלת העץ הייתה חלק חשוב מהעולם העתיק, שכן עץ שימש כחומר לשלל היבטים של חיי היום-יום (בערה, בנייה, הכנת כלים ורהיטים ועוד) ובו בזמן היה טעון בסמליות ששיקפה מעמד, יוקרה ותפיסות עולם. יחד עם זאת העץ ותוצריו זוכים לתתי-יצוג ברקורד הארכאולוגי משום שלרוב רק שרידיהם המפוחמים משתמרים. מטרת מחקר זה היא לשפוך אור חדש הבחירה והזמינות של סוגי עצים ועל הסביבה הטבעית והתרבותית של ירושלים וסביבתה בתקופות הברזל-הלניסטית (מאות 9-2 לפנה"ס), באמצעות זיהוי מאספי פחמים.

במחקר זהו במיקרוסקופ למעלה מ-5,000 דגימות פחם (לרמת הסוג או המין) על סמך המבנה האנטומי של העצה מארבעה אתרים ארכאולוגיים בירושלים ובסביבתה: חניון גבעתי, אזור U בעיר דוד, העופל ורמת רחל. מחקר זה משלב גם נתונים ממחקרים קודמים המשקפים את סוגי העצים בהם נעשה שימוש בירושלים ויהודה, ומאפשרים השוואות ארוכות טווח של מגמות סביבתיות וכלכליות באזור.

בהרצאה אתמקד בשלושה מקרי מבחן מירושלים ומרמת רחל, המעידים על בחירות סמליות שנעשו בידי מעמד העילית, בזמן שהיו תחת חסות האימפריה האשורית, המצרית והפרסית.

"דברים שרואים משם לא רואים מכאן": בינה מלאכותית בנומיסמטיקה

יניב דוד לוי (רשות העתיקות)

"What You See Is What You Get?": AI in Numismatics

Yanniv David Levy (Israel Antiquities Authority)

בינה מלאכותית הפכה להיות מזמן לחלק בלתי נפרד מהנוף שלנו, כאשר בשנים האחרונות אף נכנסה באופן דרמטי לתחומי החיים היום-יומיים. לאדם שאינו עוסק בבינה מלאכותית, הדבר נראה כמעט כמו קסם, אך האמת היא שתוצאות אינן מגיעות בקליק אחד אלא לאחר עבודה קשה ומאמץ רב של מחקר. הבינה המלאכותית עשויה לקצר תהליכי מחקר ולהביא לידי ביטוי ממצאים שהעין הבלתי מזויינת של האדם אינה מודעת אליהם.

במהלך ארבע השנים האחרונות נוצר שיתוף פעולה בין יניב דוד לוי, חוקר בענף מטבעות של רשות העתיקות לליעד גוטליב, מרצה במדעי המחשב באוניברסיטת אריאל. יחד הם הובילו מספר קבוצות מחקר המנסות לתת מענה לשאלות מחקר בתחום הנומיסמטיקה. הרצאה זו מזמינה אתכם להיחשף למאחורי הקלעים של הבינה המלאכותית ממתן הבעיה ועד לפיתרון. נציג כאן לראשונה תוצאות לניסיונות בינה מלאכותית בתחום שטרם פורסם.

הקונגרס הארכיאולוגי ה-49 בישראל

יום חמישי, ה' בניסן התשפ"ה, 3 באפריל 2025

הקרייה הלאומית לארכיאולוגיה על שם ג'יי וג'יני שוטנשטיין, קריית המוזיאונים, נחמן אביגד 1, ירושלים

קומה - 5 כיתה רב-תכליתית

פולחן יו"ר: עמיחי מזר (האוניברסיטה העברית בירושלים)

מממצא לפולחן: 'הבמה הפניקית' והנצרות הסורית - אחיה כהן-תבור (אוניברסיטת אריאל בשומרון)

בית הכנסת בחורבת סוסיה, בחינה מחודשת של תכנית המבנה ומרכיביו הביצורים - יובל ברוך (רשות העתיקות; אוניברסיטת חיפה) ואיילת דיין (רשות העתיקות)

צלמיות החרס מתקופת הברזל מתל שקמונה: בין פניקיה לממלכת ישראל - עדי ארליך (אוניברסיטת חיפה), גולן שלוי (אוניברסיטת חיפה) ואיילת גלבוע (אוניברסיטת חיפה)

מעבר לפביסה: ניתוח עומק של בור הטמנה ממקדש האורתוסטטים בחצור כעדות לפולחן המוני - רון פלצור (אוניברסיטת חיפה)

אתרי הפולחן במרחב חטיין - חנה אבישר לואיס (החברה לחקירת ארץ-ישראל ועתיקותיה; אוניברסיטת חיפה) ורפי לואיס (אוניברסיטת בר אילן)

המקדש מתקופת הברונזה הקדומה ב'1 בעין אסור: פולחן ממוסד בראשית העיור בדרום הלבנט - איתי אלעד (רשות העתיקות) ויצחק פז (רשות העתיקות)

ממצא לפולחן: 'הבמה הפניקית' והנצרות הסורית

אחיה כהן-תבור (אוניברסיטת אריאל בשומרון)

From Find to Cult: The 'Phoenician Bema' and Syrian Christianity

Achia Kohn-Tavor (Ariel University)

הכנסיות הביזנטיות מוכרות היטב בממצא הארכאולוגי, כמו גם ההיסטוריה של הפלגים הנוצריים השונים; אך עד כה התקשה המחקר בשיוך ממצא הכנסייה אל פולחן מסוים. יתרה מכך, המחקר התקשה באפיון קבוצות בתוך ממצא הכנסיות הבסילקליות.

המחקר שיוצג להלן מצביע על מאפיינים של קבוצת הכנסיות בפרובינקיה פיניקיה בתקופה הביזנטית. בפרט נתמקד בממצא 'הבמה הפניקית', אלמנט פולחני מיוחד לאזור זה, המקביל ל'במה הסורית' המוכרת מצפון סוריה. באמצעות חיבור הממצא הארכאולוגי, טקסטים ליטורגיים, וכנסיות בנות-זמננו מזוהות הכנסיות הפניקיות כשייכות לזרם הנוצרי הסורי-מערבי, המוכר כיום ככנסייה הסורית-אורתודוקסית.

בית הכנסת בחורבת סוסיה, בחינה מחודשת של תכנית המבנה ומרכיביו הביצורים

יובל ברוך (רשות העתיקות; אוניברסיטת חיפה) **ואיילת דיין** (רשות העתיקות)

**The Ancient Synagogue at Ḥorvat Susya:
A Re-Examination of Its Plan and Fortified Elements**

Yuval Baruch (Israel Antiquities Authority; University of Haifa) and **Ayelet Dayan** (Israel Antiquities Authority)

במוקד דיוננו יעמוד מבנה בית הכנסת שבחורבת סוסיה, שהוא אולי מבנה הפולחן הגדול והמפואר ביותר המוכר בתחומי דרומא של שלהי העת העתיקה. האתר נסקר ותועד כבר במחצית המאה היט', בין היתר על ידי ויקטור גרן, הנרי בייקר טריסטרם ובמסגרת SWP ובהמשך על ידי חוקרים אירופאים נוספים שעמדו על כך שבתוכנית היישוב כלול מבנה רב מידות, זה שלימים התברר כבית כנסת קדום. עוצמת השרידים בסוסיה משכה גם את תשומת ליבם של חוקרים ישראלים; ואכן זמן לא רב לאחר מלחמת ששת הימים החלו באתר חפירות אינטנסיביות שהתמקדו בחשיפה שיטתית של בית הכנסת. בראשונה בהנהלתו של שמריה גוטמן ובהמשך הצטרפו אליו זאב ייבין ואהוד נצר. במקביל אברהם נגב ויזהר הירשפלד חפרו שטחים נוספים שבהם התבררו סוגיות ארכאולוגיות מורכבות נוספות. כלל החפירות בסוסיה הניבו שפע של ממצאים ונתונים ארכאולוגיים והן שימשו בסיס למחקרים רבים ומגוונים. על סמך ממצאי החפירות, תוארך בית הכנסת למאה החמישית לספירה, ועם התבססות האסלאם יצא בית הכנסת מכלל שימוש וחלקים ממנו פורקו.

בהרצאתנו הנוכחית, נבקש לבחון מחדש את תכנית בית הכנסת ובמיוחד נעמוד על כמה ממרכיביו האדריכליים של המבנה שהם בעלי אופי ביצורי, המצביעים לדעתנו על תכליתו ההגנתית. לדעתנו, את הסיבות לביצור בית הכנסת נמצא בהתדרדרות מצב הביטחון הכללי באזורי הספר של הפרובינציה בסוף התקופה הביזאנטית, ועל כך בדיוננו.

צלמיות החרס מתקופת הברזל מתל שקמונה: בין פיניקיה לממלכת ישראל

עדי ארליך (אוניברסיטת חיפה), גולן שלוי (אוניברסיטת חיפה) ואיילת גלבו (אוניברסיטת חיפה)

The Iron Age Clay Figurines from Tel Shiqmona: Between Phoenicia and the Israelite Kingdom

Adi Erlich (University of Haifa), Golan Shalvi (University of Haifa) and Ayelet Gilboa
(University of Haifa)

תל שקמונה היה מרכז הפקה לצבע הארגמן הגדול ביותר הידוע באגן הים התיכון בתקופת הברזל. הרס ובנייה חוזרים ונשנים יצרו את רצף היישוב הצפוף ביותר מתקופת הברזל בדרום הלבנט, והדבר אפשר תיארוך מדויק של השכבות. בראשית תקופת הברזל היה בשקמונה כפר פיניקי קטן שעסק בהפקת צבע הארגמן. שילוב ייחודי של מאפייני תרבות חומרית הנפוצים בממלכת ישראל ובפיניקיה וניתוח היסטורי ותרבותי הובילו את חוקרי התל להציע שהחל מאמצע המאה התשיעית לפנה"ס נשלט מפעל הארגמן על ידי ממלכת ישראל ושאת מלאכת הפקת הצבע ביצעו הפיניקים. בתקופה האשורית נבנה האתר מחדש וההפקה חודשה, ככל הנראה על ידי אחת מערי הפיניקים מצפון לכרמל, אולי צור.

בתל שקמונה נמצאו כ-90 צלמיות חרס מתוארכות לתקופת הברזל II שבה, כאמור, היתה שקמונה תחת הגמוניה ישראלית ולאחר מכן אשורית. כמעט כל הצלמיות שייכות לטיפוסים הרווחים בפיניקיה, ורובן מתוארכות למאות השמינית והשביעית לפנה"ס. תל שקמונה הוא אחד האתרים היחידים בו ניתן לתארך בדיוק רב את טיפוסי הצלמיות. לא ניכרים שינויים במכלול הצלמיות במעבר בין השלטון הישראלי לזה האשורי. בהרצאה נציג את המכלול, ננתח את הטיפוסים, נשווה אותם לטיפוסים דומים בני זמנם מיהודה, נדון בשאלת זהות תושבי האתר לאור הצלמיות ובשימוש אפשרי של תושבי האתר בצלמיות אלו.

מעבר לפביסה: ניתוח עומק של בור הטמנה ממקדש האורתוסטטים בחצור כעדות לפולחן המוני

רון פלצור (אוניברסיטת חיפה)

**Beyond a Favissa: An In-Depth Analysis of a Deposition Pit
from the Orthostat Temple of Hazor as Evidence for Public Ritual**

Ron Palzur (University of Haifa)

ההרצאה תציג את תוצאותיה של עבודת תזה בהנחיית יצחק יפה ושלומית בכר, העוסקת בבור הטמנה שנמצא בחזית מקדש האורתוסטטים של העיר התחתונה של חצור. הבור המתוארך לתקופת הברונזה המאוחרת ב' נחשף לראשונה בחפירות יגאל ידן, ונחפר לעומקו בעונת 2023 של חפירות העיר התחתונה. לאחר ניתוח טיפולוגי קרמי, ניתוח סימני שימוש, ניתוח התפזרות מרחבית ולבסוף ניתוח כימי של שאריות חומרים אורגניים, נוספו רבדים רבים להקשר הארכאולוגי של הבור ו-552 הכלים שנמצאו בו.

ניתוח פרטני של הבור ומכלול הכלים בו הראה שמדובר בתוצר של חלק מטקס פולחני במקדש, בהשתתפות קהילה מגוונת ורב-מעמדית. שלב זה בפולחן היה מבוסס על השלכה טקסית ומתוזמרת של כלי פולחן וכלי יום-יום ממקורות ואיכויות שונות, כאשר בחלקם בערו שמנים וקטורת שהפיקו מאור וריח. תוצאות המחקר העלו גם עדויות לשבירה סמלית המונית של כלים לפני השלכתם, ומיחזור וייעוד מחדש של כלי חרס שלא לצרכיהם המקוריים. מסקנות לגבי הטקס ומנהגיו הועלו אך ורק בזכות מחקר פרטני ובין-תחומי, שמעבר לחשיבותו בקידום ההבנה שלנו לגבי בורות הטמנה ופולחן כנעני-סורי, מוסיף נקודת מבט מהעיר התחתונה לדיון הקיים על התהליכים החברתיים שהתרחשו בקרב תושבי חצור בתקופת הברונזה המאוחרת, זאת על ידי זיהוי האמצעים שעמדו בפני משתתפי הפולחן בחצור התחתונה, וכיצד בחר להשתמש בהם בבמה הפולחנית והחברתית.

אתרי הפולחן במרחב חיטין

רונה אבישר לואיס (החברה לחקירת ארץ-ישראל ועתיקותיה; אוניברסיטת חיפה) ורפי לואיס (אוניברסיטת בר אילן)

The Cultic Sites in the Hattin Landscape

Rona Avissar Lewis (Israel Exploration Society; University of Haifa) and Rafi Lewis (Bar Ilan University)

מרחב חיטין ידוע בעיקר כמקום שבו הביסו אנשיו של צלאח א-דין את כוחות ממלכת ירושלים הפראנקית בקיץ 1187. ידוע פחות הוא כי להר קרני חיטין ומרחבו ישנה משמעות פולחנית ודתית לתרבויות ולדתות שונות לאורך ההיסטוריה האנושית. במסגרת פרויקט מרחב חיטין (תחת רישיון מטעם אוניברסיטת חיפה), נסקרו, נחשפו ונחקרו כמה אתרים פולחניים שכאלה.

מרחב חיטין הינה יחידה עשירה ברב-גוניות תקופתית ותרבותית המשקפת אלפי שנים של פעילות אנושית מסוגים שונים. אך מרחב חיטין מהווה גם מקרה מבחן מרתק בנושא המרחב המקודש sacred landscape. בהרצאה נציג את האתרים המרכזיים והידוע עליהם ונדון בממצאים ובמשמעויות התרבותיות הנלמדות מהם וממיקומם. במהלך ההרצאה נתמקד בשלושת האתרים הבאים:

הר קרני חיטין, שהינו אחד הזיהויים האפשריים ל"הר האושר".

חורבת אל-קנקוזה, מבנה מגאליתי פולחני קדום, הכולל מזבח חצוב ומצבות, היושב בנקודה נישאת בראש ארובה מגמתית דרומית-מזרחית להר קרני חיטין.

אתר "סלעי הנוצרים", אתר פולחן נוצרי, היושב על הדרך שבין טבריה להר קרני חיטין והוא מזוהה עם המקום בו ישוע ביצע את נס האכלת ההמונים, וככל הנראה שימש מקום עצירה במסלול הצלייני.

המקדש מתקופת הברונזה הקדומה 1ב' בעין אסור: פולחן ממוסד בראשית העיור בדרום הלבנט

איתי אלעד (רשות העתיקות) ויצחק פז (רשות העתיקות)

The Early Bronze Age IB Temple at 'En Esur:

Formalized Cult in the Early Urbanization of the Southern Levant

Itai Elad (Israel Antiquities Authority) and Yitzhak Paz (Israel Antiquities Authority)

בחפירות שנערכו בעין אסור בשנים 2017–2019 נחשף חלק נרחב מיישוב ענק שהתקיים באתר בתקופת הברונזה הקדומה 1ב'. יישוב זה, כ-650 דונם גודלו, הנו בעל מאפיינים עירוניים מובהקים וכולל, בין השאר, ביצורים, מערכת רחובות גדולה ומסועפת, מבני ציבור ושטחים ציבוריים וכן מבני מגורים בנויים בצפיפות. מבין מכלולי הבנייה הרבים שנחשפו בחפירה בולט מכלול אחד, חריג בגודלו ובמאפייניו. הממצאים הקשורים במכלול זה מעידים כי היה זה מבנה ציבורי אשר התקיימה בו פעילות פולחנית ועל כן יש לזהותו כמקדש. המקדש בעין אסור הוא אחד מן המקדשים הבודדים שנחשף בצורה רחבת היקף ומאפשר מחקר מעמיק אודות הפולחן בתקופת הברונזה הקדומה 1ב'. בהרצאה זו נעמוד על המאפיינים הייחודיים של המבנה, העוזרים לזהותו כמבנה פולחן, וכיצד הממצאים מסייעים לנו להבין טוב יותר את אופי הפולחן בתקופה זו. בנוסף, נשווה את הממצאים מן המקדש בעין אסור למקדשים אחרים המוכרים לנו מתקופה זו, במטרה להבין באיזו מידה אלה משקפים פולחן ממוסד החולק מאפיינים משותפים שהתקיים ביישובים העירוניים של סוף האלף הרביעי לפנה"ס בדרום הלבנט.

תכנית הקונגרס הארכיאולוגי ה-49 בישראל

יום חמישי, ה' בניסן התשפ"ה, 3 באפריל 2025

הקרייה הלאומית לארכיאולוגיה על שם ג'יי וג'יני שוטנשטיין, קריית המוזיאונים, נחמן אביגד 1, ירושלים

קומה 3 - אודיטוריום

ברכות:

אלי אסקוידו - מנכ"ל רשות העתיקות
חנה אבישר לואיס - מנהלת החברה לחקירת ארץ-ישראל ועתיקותיה
מוטי אביעם - המכללה האקדמית כנרת

ארכאולוגיה ומלחמה, מוקדש לזכר חללי מלחמת חרבות ברזל וקורבנות טבח השבעה באוקטובר יו"ר: זאב הרצוג (אוניברסיטת תל אביב)

שכבה V בלכיש והמסורת על ביצורי רחבעם - יוסי גרפינקל (האוניברסיטה העברית בירושלים)

חורבן, המשכיות ותקומה: הגבעה המערבית של ירושלים לאור ממצאי חפירות הר ציון - רפי לואיס (אוניברסיטת בר אילן) ושמעון גיבסון (אוניברסיטת צפון קרוליינה שבשרלוט)

"לא מחליפים סוס מנצח": על פרשות וציוד רכיבה בארץ-ישראל הרומית - גיא שטיבל (אוניברסיטת תל אביב)

הכיבוש המונגולי של ירושלים בשנת 1300: האומנם? שרידי הכתובת הארמנית מ"חדר הסעודה האחרונה" - מיכאל טשרנין (רשות העתיקות),

שי הלוי (רשות העתיקות) וסמואל גריגוריאן (Austrian Academy of Sciences)

ארכאולוגיה בצל המלחמה: שימוש בשיטות מחקר ארכאולוגיות לאיתור נעדרים - איילת דיין (רשות העתיקות)

שכבה V בלכיש והמסורת על ביצורי רחבעם

יוסי גרפינקל (האוניברסיטה העברית בירושלים)

Lachish Level V and the Biblical List of Rehoboam's Fortifications

Yosef Garfinkel (Hebrew University of Jerusalem)

תל לכיש הוא אחד התילים החשובים למחקר ונערכו בו חפירות מאז שנת 1932 על ידי שבע משלחות שונות. בכל זאת שכבה V, השכבה הראשונה של תקופת הברזל, נותרה עלומה וקיימים עליה ויכוחים מהותיים, כמו אופי השכבה (כפר או עיר מבוצרת) ותאריך הקמתה (תחילת מאה 10 ועד מאה 8 לפנה"ס).
חמש עונות חפירה נערכו בשנים 2013-2017 בחלק הצפוני של האתר ונתגלתה חומה משכבה V. בשנים 2022-2024 נערכו חפירות נוספות, שטרם פורסמו, ואלו יוצגו בהרצאה. החומה נחשפה גם בחלק הדרומי של התל, והתקבלו תוצאות של כ-20 תאריכים רדיומטריים. הממצאים הללו מתכתבים עם המסורת המקראית על ביצורי רחבעם, המוכרת בספר דברי הימים ב', פרק יא.

חורבן, המשכיות ותקומה: הגבעה המערבית של ירושלים לאור ממצאי חפירות הר ציון

רפי לואיס (אוניברסיטת בר אילן) ושמעון גיבסון (אוניברסיטת צפון קרוליינה שבשרלוט)

Destruction, Continuity and Revival:

The Western Hill of Jerusalem in Light of the Mount Zion Excavation Project

Rafi Lewis (Bar Ilan University) and **Shimon Gibson** (UNCC)

ירושלים ידעה אין ספור עימותים תרבותיים, רבים מהעימותים אלה הובילו לאלימות קשה ופעמים אף לחורבן אישי וציבורי. חורבנה של העיר בימי הבית הראשון (586 לפנה"ס) והשני (70 לספירה) ידועים וניכרים באתרים שונים ברחבי העיר, אך נדיר ששני האירועים נמצאים ממש באותו המקום ולמעשה (מבחינות מסוימות) ממש באותו המבנה. במהלך שתי עונות החפירה האחרונות בהר ציון חשפה משלחת החפירות מבנה מידות מימי הבית השני, בו ממצא עשיר מאוד. הממצאים כללו, למשל, תמשיכי קיר (מהסגנון השני של פומפי) וממצאים נוספים אפשרו לנו להכיר, באופן כמעט אישי, את דרי הבית ואת קורותיהם בזמן המצור והחורבן של שנת 70 לספירה. במהלך עונת החפירה האחרונה (אוקטובר 2024) הסתבר שהמבנה המפואר שנבנה בתקופה ההרודיאנית ושוב בשלהי הבית השני, הושתת על מבנה מונומנטאלי קדום הרבה יותר שחרב בסוף תקופת הברזל. המבנה הקדום השתמר באופן נדיר, לגובה של מעל שני מטרים וכלל שכבת חורבן עשירה במיוחד (כלי חרס תמימים, משקולות אבן, בולות, חרוטות חרס, שיבוצי עצם ותכשיט מזהב וכסף).

המבנה עם ההיסטוריה העשירה שלו וממצאיו יוצגו וידונו במהלך ההרצאה. הללו פותחים בפנינו צוהר חדש לתולדות הגבעה המערבית של ירושלים הקדומה ומספר לנו סיפור על חורבן, המשכיות ותקומה.

"לא מחליפים סוס מנצח": על פרשות וציוד רכיבה בארץ-ישראל הרומית

גיא שטיבל (אוניברסיטת תל אביב)

"Never Change a Winning Horse": On Cavalry and Riding Gear in Roman Judaea

Guy Stiebel (Tel Aviv University)

במקורותנו אמנם נשנה "רבי יהודה אומר: סוס היה קשור בפתח, וכל מי שהיה רואה אותו כמדמה שאין שם יהודי..." (תענית ל"ג), אך למולו עומד, כמעט ביחס הפוך, עושר העדות ההיסטורית כמו גם זו החומרית לפעילות הצבאית הרומית הנקשרה בסוסים, בפרשים ובציודם. ההרצאה מבקשת להציג את מנעד הממצא, חלקו נדיר ביותר ואף יחידאי בעולם הרומי, העשוי ממגוון חומרים החל מפריטי מתכת (ברזל, סגסוגת נחושת ואף כסף וזהב) וכלה בפריטים מחומרים אורגניים, דוגמת עור ועץ. בהרצאה יוצג ציוד הרתמה, שחזור חדש של האוכף הצבאי ודורבנות, על העיטורים העשירים שלהם כמו גם ציוד הפרשים עצמם והסוסים, מכף רגל ועד ראש, פרסה וקצה רעמה וזנב. יוצגו ההיבטים הסמליים והפולחניים שייחודיים לפרשים הרומים, כמו גם הביטוי החומרי לשיוך האתני הייחודי של חלק מהיחידות הרכובות. הדיון הטיפולוגי ישולב בעדות ההיסטורית וידון בהקשר מרחבי הקונפליקט ותפקידם המשמעותי של כוחות אלה בשדות הקרב ובשגרה.

הכיבוש המונגולי של ירושלים בשנת 1300:

האומנם? שרידי הכתובת הארמנית מ"חדר הסעודה האחרונה"

מיכאל טשרנין (רשות העתיקות), **שי הלוי** (רשות העתיקות) ו**סמוול גריגוריאן** (האקדמיה למדעים של אוסטריה)

The Mongol Conquest of Jerusalem in 1300:

Did It Really Happen? Remnants of the Armenian Inscription from the Cenacle

Michael Chernin (Israel Antiquities Authority), **Shai Halevi** (Israel Antiquities Authority) and **Samvel Grigoryan** (Austrian Academy of Sciences)

במהלך סקר הגרפיטי שערך צוות המחקר של מרחב ירושלים, רשות העתיקות ב"חדר הסעודה האחרונה" בהר ציון, נמצאו עשרות כתובות גרפיטי של צליינים נוצרים המתוארכות לתקופה הממלוכית (1260-1516) כאשר המקום היווה חלק ממתחם של המנזר הפרנציסקני. בתוך מכלול הכתובות במקום בולטים במיוחד שרידי הכתובת הארמנית המונומנטלית, המתוארכת על סמך הפליאוגרפיה שלה למאות הי"ג-י"ד. ניתוח טקסט הכתובת מעלה את האפשרות שבתוכה מצוין התאריך: חג המולד של שנת 1300. במידה רבה של זהירות ניתן להציע שתוכן שרידי הכתובת וסגנון המונומנטלי של אותיותיה יכולים להצביע על כך שהכתובת קשורה לביקורו של המלך הארמני של קיליקיה – הטום השני בחורף 1299/1300 בירושלים במסגרת המלחמה בין הממלוכים למונגולים שבה הגדודים הארמנים נטלו חלק לצד המונגולים ואף השתלטו לזמן קצר על העיר, כפי שמעידים חלק מהכרוניקאים הארמנים בני התקופה. יתכן, אפוא, ששרידי הכתובת הארמנית מהר ציון מהווים עדות חומרית ראשונה לאירוע היסטורי זה בתולדות העיר.

ארכאולוגיה בצל המלחמה: שימוש בשיטות מחקר ארכאולוגיות לאיתור נעדרים

איילת דיין (רשות העתיקות)

**Archaeology in the Shadow of War:
Employing Archaeological Methods to Locate Missing Person**

Ayelet Dayan (Israel Antiquities Authority)

ביום שמחת תורה, כ"ב בתשרי התשפ"ד (7.10.2023), פרצו אלפי מחבלי חמאס ואזרחים פלסטינים מרצועת עזה את גדר הגבול וביצעו מעשי טבח והרס ביישובים ובקיבוצים בעוטף עזה, בדרכים ובחניון רעים, בו התקיימה מסיבת המוזיקה "נובה". כ-1,200 אזרחים וחיילים נרצחו או נהרגו בקרבות, ומאות בתים נשרפו. איתור וזיהוי הקורבנות היה מאתגר בשל האלימות הקיצונית.

שבועיים לאחר הטבח, יצאו צוותים של רשות העתיקות לבקשת צה"ל לאזור עוטף עזה לחפש שרידי נעדרים ביישובים שהותקפו ובשטחים פתוחים. בשל מצב השתמרות גרוע של שרידי האדם בזירות הטבח, הוזעקו הארכאולוגים לבצע סריקות וסינון של זירות שרופות – מבנים, רכבים ושטחים פתוחים. הצוותים פעלו במשך כשנה בקיבוצים בארי, ניר עוז, כפר עזה, כיסופים, נתיב העשרה, רעים, סופה, חולית ובחניון מסיבת הנובה, וכן נסרקו כבישים, שדות פתוחים ומאות כלי רכב. מכיוון שלא היה ניסיון קודם במצבים כאלה, השיטות והאמצעים גובשו תוך כדי פעולה, כשהצוותים התייחסו לזירות כאתרים ארכאולוגיים, תוך שימוש בניסיונם המקצועי. שיטות הסקר, החפירה והתיעוד בארכאולוגיה, בדגש על קונטקסט ארכאולוגי, סייעו לאיתור נעדרים וסגירת מעגלים עבור המשפחות. בהרצאה יוצגו דוגמאות לזירות מורכבות ושיטות עבודה להתמודדות.